

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

POSTGRAU EN ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

TREBALL FINAL

**De la teoria a la pràctica: entesa cooperativa-pública
enfrent la violència masclista**

Goretti Cajide Gutiérrez

Curs acadèmic 2019/2020

Data de presentació de la memòria:

07/2020

TUTOR/A DEL TREBALL: Rosa García Hernández

Resum

Diverses cooperatives i associacions de l'Economia Social i Solidària de Barcelona estan contribuint a generar discurs teòric i pràctiques feministes per donar resposta a la violència masclista des de diferents àmbits d'actuació: en l'elaboració de protocols i guies per a la prevenció, la detecció, la intervenció i la recuperació en violència masclista, en l'atenció i recuperació de dones que la viuen o l'han viscut, en la formació i capacitació de professionals en perspectiva de gènere, en la difusió de la coeducació als centres educatius i en el debat públic sobre la representació de les dones als mitjans de comunicació.

Els objectius d'aquesta recerca són, per una banda, analitzar com aquestes entitats apliquen la teoria feminista dins la seva organització interna i, per l'altra, analitzar com estan influenciant i nodrint les polítiques públiques en l'àmbit local i autonòmic; quina part del seu discurs incorpora l'administració i quina part queda al marge. La recerca presenta l'anàlisi dels resultats extrets de les entrevistes realitzades a cinc entitats de Barcelona que treballen per a l'eliminació de la violència masclista.

Resumen

Varias cooperativas y asociaciones de la Economía Social y Solidaria de Barcelona están contribuyendo a generar discurso teórico y prácticas feministas para dar respuesta a la violencia machista desde diferentes ámbitos de actuación: en la elaboración de protocolos y guías para la prevención, la detección, la intervención y la recuperación en violencia machista, en la atención y recuperación de mujeres que la viven o lo han vivido, en la formación y capacitación de profesionales en perspectiva de género, en la difusión de la coeducación en los centros educativos y en el debate público sobre la representación de las mujeres a los medios de comunicación.

Los objetivos de esta investigación son, por un lado, analizar cómo estas entidades aplican la teoría feminista dentro de su organización interna y, por la otra, analizar cómo están influenciando y nutriendo las políticas públicas en el ámbito local y autonómico; qué parte de su discurso incorpora la administración y qué parte queda al margen. La investigación presenta el análisis de los resultados extraídos de las entrevistas realizadas a cinco entidades de Barcelona que trabajan para la eliminación de la violencia machista.

Abstract

Several cooperatives and associations of the Social and Solidarity Economy in Barcelona are contributing to the generation of theoretical discourse and feminist practices to respond to male violence through different areas of action: the elaboration of protocols and guides for prevention, detection, intervention, and recovery of male violence, in the care and recovery of women who are subject or have been subject to male violence, in the education and training of professionals with a gender perspective, in the dissemination of coeducation in educational centers and in the public debate on the representation of women in the media.

The goal of this research is, on one hand, to analyze how these entities apply feminist theory within their internal organization and, on the other hand, how they are influencing and nurturing public policies in the local and regional scope; which part of their discourse is incorporated by the administration and which is left out. The research presents is based on interviews carried out with five entities in Barcelona that work to eradicate male violence.

Índex

1. Introducció.....	1
2. Objectius.....	3
3. Abast de la recerca i definicions bàsiques.....	3
4. Descripció de la metodologia.....	4
5. Marc teòric.....	4
5.1. Marc normatiu.....	4
5.2. Una genealogia del feminisme a Barcelona.....	7
6. Anàlisi.....	9
6.1. Perfil de les entitats entrevistades.....	9
6.2. De portes endins: autoanàlisi de les entitats.....	12
6.2.1. El desenvolupament personal.....	12
6.2.2. La perspectiva feminista.....	14
6.2.3. La intercooperació.....	16
6.3. De portes enfora: col·laboració pública-cooperativa.....	17
6.3.1. Finançament de les entitats.....	18
6.3.2. Permeabilització: incidència política.....	19
6.3.3. Impermeabilització: el discurs que queda al marge.....	24
7. Conclusions	26
8. Bibliografia.....	29
9. Annexos.....	32

La violència es va col·locant d'una manera molt subtil en la vida i en la normalitat de les dones. Per això és com una pluja fina: penses que no et mullaràs, i quan te'n vols adonar estàs tota xopa i ja no en pots sortir.

(Entrevista Sonia Vivas, 2020)

1. Introducció

El 31 de desembre de 2019 el diari El Público va publicar una notícia amb el titular “2019 se despide con la cifra más alta de asesinatos por violencia de género desde 2015” (Público, 2019). No va ser l'únic mitjà que es va fer ressò de la xifra, ja que altres van publicar la informació al voltant d'aquesta data. Segons les xifres oficials (Instituto Mujer, 2020)¹, 60 dones² van ser assassinades el 2015 per les seves parelles o exparelles, homes amb els quals tenien o havien tingut un lligam sexoafectiu, i 55 dones el 2019. Malgrat que puguin semblar xifres baixes, cada número d'aquestes estadístiques era la vida d'una dona i, a més a més, aquestes dades tan sols il·lustren la violència més visible en un sol àmbit: el de la parella o la relació sexoafectiva.

La qüestió que plantegen aquestes xifres, però, és què reconeix l'estat com a violència masclista i com la tipifica, ja que les dades oficials del Ministerio de Igualdad contrasten amb les de Feminicidio.net (Feminicidio.net, 2019), un portal d'informació i periodisme de dades amb perspectiva de gènere, segons el qual la xifra de 2019 ascendeix a 99 assassinats. En aquest recompte (que inclou una descripció dels fets, la data, la localitat, el nom de la víctima i a vegades el nom de l'agressor), a part de les xifres oficials, es comptabilitzen 44 casos no oficials tipificats com a feminicidis íntims, no íntims, infantils, familiars i assassinats per prostitució, per robatori, per violència comunitària o laboral i feminicidis/assassinats sense dades suficients. El recull inclou també, tot i que es comptabilitza a part, l'assassinat de 3 nens menors i 1 home en el marc de la violència masclista i 4 casos de dones assassinades que estan sent investigats. És a dir, en aquest recompte s'amplia el reconeixement de violència masclista i es tipifica segons altres àmbits on també es produeix, com són el familiar, el laboral i el social o comunitari. Aquesta diferència de xifres planteja diverses preguntes relatives a quines d'aquestes dades mostren millor la realitat viscuda per les dones, així com què entén l'estat per violència de gènere o masclista i què reconeix com a tal.

Si s'analitzen les estadístiques estatals de les denúncies per violència de gènere (Instituto Mujer, 2019), es pot observar que des del 2015 augmenten any rere any fins a assolir les 166.961 denúncies el 2018, de les quals 23.098 es van interposar a Catalunya. Aquestes dades, però, són parcials, ja que no inclouen altres àmbits de la violència com són el laboral o el comunitari. Existeixen unes altres dades estadístiques estatals, amb una darrera actualització el 2017, relatives als delictes contra la llibertat sexual (Instituto Mujer, 2018), que inclouen les victimitzacions (nombre de fets denunciats en els quals es manifesta haver estat víctima) d'agressions sexuals amb i sense penetració, corrupció i pornografia de menors, entre altres delictes. Les victimitzacions de dones representen el 84,32% del total (2017). Les dades que hi apareixen provenen de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat, la Policia Foral de Navarra i de policies locals que proporcionen dades al Sistema Estadístic de Criminalitat, però no inclouen les xifres de l'Ertzaintza ni dels Mossos d'Esquadra. Així doncs, el ball de xifres és important i l'accés a unes dades unificades que mostrin la realitat és complicat. A Catalunya, i per extensió a l'estat espanyol, *es desconeix la dimensió real de la violència masclista perquè falta una anàlisi exhaustiva de les dades. A més, es recopilen amb criteris i programaris diferents, sense comunicar-se entre si* (Peiró et al., 2019).

Des de finals dels anys 70, organitzacions internacionals com l'Assemblea General de les Nacions Unides han elaborat tractats que responen a la voluntat d'eliminar la discriminació que pateixen les dones pel sol fet de ser-ho. Tal com apunta un estudi sobre les dones a l'economia cooperativa (Mansilla; Grenzner; Alberich, 2014, p.12), des de la Unió Europea s'han impulsat accions positives i polítiques d'igualtat durant els anys

¹ Segons dades oficials, el nombre de dones assassinades a l'estat espanyol han estat: el 2015, 60 (6 a Catalunya); el 2016, 49 (6 a Catalunya); el 2017, 50 (8 a Catalunya); el 2018, 51 (8 a Catalunya) i el 2019, 55 (9 a Catalunya).

² Al llarg del treball es parlarà de *dones* i *homes*, entenent aquests termes en el sentit social, ja que totes les persones som llegides a través de la socialització binària del gènere.

90 i el 2000 (directives contra la discriminació salarial, l'assetjament sexual a la feina, sobre conciliació) amb un abordatge des del *gender mainstreaming* o la transversalitat de les polítiques de gènere. A escala estatal, la materialització dels acords internacionals culminen amb la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, la primera llei penal a l'estat espanyol en matèria de violència de gènere. La Llei 5/2008, de 24 de juliol, del dret a les dones a eradicar la violència masclista³ (a partir d'ara Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista), representa la primera llei autonòmica que interpel·la al govern de la Generalitat a intervenir des de diversos àmbits per corregir les situacions i les conseqüències que es puguin derivar de la violència masclista.

Tot i els avenços legislatius, l'augment de la cobertura mediàtica dels casos de violència masclista i les mostres de rebuig de l'opinió pública vers alguns femicidis i alguns judicis de violència sexual molt mediatitzats, les xifres de violència masclista segueixen essent molt altes i confuses. L'*Enquesta de Violència Masclista a Catalunya des d'una perspectiva feminista i interseccional* (Bonete, 2020) mostra els resultats sobre l'anàlisi i la interpretació des d'aquesta perspectiva de la informació obtinguda de l'enquesta que es va realitzar el 2016 a Catalunya i que representen les dades més recents de les que es disposa. Entre els resultats cal destacar: en primer lloc, el 35% de les dones joves havia patit algun tipus de violència masclista l'any anterior; en segon lloc, el 7,3% de dones que havien patit algun tipus de violència per part d'un desconegut o d'algú que no era la seva parella, havien estat agredides per més d'un home i, en tercer lloc, gairebé la meitat de les dones amb diversitat funcional havien patit algun tipus de violència sexual per part d'un desconegut o un conegut que no era la seva parella.

Pel que fa a la violència en l'àmbit de la parella, destaca que un 4,3% de les dones enquestades que patien violència masclista per part de la seva parella deien tenir-li por contínuament. Segons l'enquesta, es constata que les dones que han patit una agressió sexual per part d'una parella són les que menys ajuda o assistència demanen i que només el 21,8% de les dones que patien violència masclista havien rebut ajuda per part de persones que coneixien la seva situació. En relació amb la violència en l'àmbit familiar, el 53,4% de dones entrevistades amb diversitat funcional i el 33,4% de dones migrades indicaven que hi havia menors presents en el moment de rebre una agressió. En l'àmbit laboral, un 22,2% de dones havien patit algun tipus d'agressió per un home del seu entorn de treball. Pel que fa a la violència en l'àmbit social i comunitari, segons l'enquesta són els comentaris sexuals, gestos sexuals o exhibicionistes no consentits els tipus d'agressió masclista més esmentats per les dones, de les quals el 48% els ha viscut alguna vegada a la vida.

Les dades presentades són una mostra quantitativa de la dimensió i l'impacte que la violència masclista té en la vida personal d'una gran part de dones i en el conjunt de la societat. Actualment, la violència masclista està en el debat públic perquè el feminisme s'ha encarregat de visibilitzar les diferències de poder i les relacions i estructures que generen i legitimen la desigualtat entre homes i dones, així com els mecanismes d'educació i socialització que reproduïxen estereotips i rols basats en uns models tradicionals de masculinitat i feminitat i que perpetuen la posició de dominació dels homes sobre les dones. El feminisme també ha assenyalat com altres categories de discriminació culturalment i socialment construïdes, com són la classe social, l'ètnia, la racialització, la diversitat funcional, la ruptura amb la normativitat canònica, etc. es creuen amb el gènere i contribueixen a experiències específiques d'opressió i privilegi.

El treball present analitza com algunes entitats feministes de Barcelona que formen part de l'Economia Social i Solidària (a partir d'ara ESS), constituïdes com a cooperatives o associacions sense ànim de lucre, estan oferint estratègies i perspectives per a l'anàlisi i l'abordatge de la violència masclista en col·laboració

³ Arran de la publicació de l'*Ortografia catalana* de l'IEC de l'any 2016 el mot *erradicar* i els seus derivats s'escriuen amb *rr*. Anteriorment, malgrat que aquest mot es pronunciava amb erra vibrant s'escrivia amb una sola *r*. Al llarg del treball, quan es nombria el nom de la llei es farà amb una sola *r*, però en els altres casos el mot *erradicar* i els seus derivats s'escriuran amb *rr*.

amb l'administració. D'una banda, aquestes entitats estan contribuint a formar i capacitar en perspectiva de gènere als i a les professionals que treballen en l'àmbit de l'educació, dels mitjans de comunicació i de la xarxa de recursos i serveis públics d'atenció i recuperació de dones en situació de violència masclista. D'altra banda, estan dotant d'eines d'anàlisi al conjunt de les dones i sensibilitzant a la població en general sobre les repercussions de la violència. Finalment, aquestes entitats estan fent pressió a l'administració amb l'objectiu d'ampliar i millorar els mecanismes de prevenció, intervenció i recuperació ja existents. Aquest treball, realitzat a través d'entrevistes, presenta la veu d'algunes entitats amb perspectiva feminista, algunes de les fites que han assolit i esbossa els reptes encara pendents per erradicar la violència masclista perquè tal com apunta Mari Luz Esteban (Esteban, 2019, p.123), *la societat té la sensació que la solució del problema està encarrilada, però la realitat ens demostra clarament que no. [...] les dones no estan ni de bon tros protegides i fins i tot moltes vegades són convertides en víctimes; però, sobretot, perquè es detecta una gran manca de recursos i de formació, i una ideologia clarament sexista en el medi judicial.*

2. Objectius

El treball té dos objectius: per una banda, analitzar com les entitats feministes de l'ESS entrevistades incorporen a la pròpia pràctica organitzativa conceptes de la teoria feminista i si vetllen per situar al centre de la seva activitat la vida de les persones que formen part del projecte. Per altra banda, analitzar com han permeabilitzat les demandes i el discurs teòric d'aquestes entitats de Barcelona en les polítiques públiques i accions dutes a terme per l'administració en l'àmbit autonòmic i local per a l'abordatge de la violència masclista; veure si aquestes entitats estan influenciant i nodrint les polítiques públiques a través de l'assessorament a l'administració, l'elaboració de protocols i de programes destinats a l'erradicació de la violència masclista.

3. Abast de la recerca i definicions bàsiques

El treball fa referència a termes que estan en debat dins la pròpia pràctica feminista; no es pretén problematitzar-los, ni posicionar-se sobre quin és el més idoni per anomenar certs conceptes. En aquest treball es parla de *violència masclista* i es pren la definició que hi ha a la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008, p.32): *Violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.*

S'opta per parlar de *feminisme* malgrat que diverses autores han problematitzat aquest terme pluralitzant-lo pel fet que la realitat actual és heterogènia i fragmentada, tal com Silvia L. Gil (Gil, 2011, p.35-36) apunta *se dibuja una nueva manera de entender el feminismo que ya no está definida por una línea de sentido única ni por unos intereses necesariamente compartidos. Es a las nuevas prácticas feministas que surgen en este contexto a lo que llamamos «nuevos feminismos» [...]. La cuestión clave es que mientras el feminismo de la Segunda Ola se organizaba en torno a la unidad de todas las mujeres, los nuevos feminismos parten de la diferencia como condición inherente a la práctica política.* El treball no aprofundeix en aquest debat i s'adopta la proposta de Mari Luz Esteban (Esteban, 2019, p.10) que aposta per la categoria *moviment feminista* o *feminisme* a partir de l'argument segons el qual *afirmar que el subjecte no és únic no contradueix l'existència d'una identitat global general.*

Al llarg del treball s'entén per ESS (Comissionat, 2020) *al conjunt d'iniciatives socioeconòmiques, formals o informals, individuals o col·lectives, que prioritzen la satisfacció de les necessitats de les persones per sobre del lucre. També es caracteritzen perquè són independents respecte als poders públics, actuen orientades*

per valors com l'equitat, la solidaritat, la sostenibilitat, la participació, la inclusió i el compromís amb la comunitat, i també, són promotores de canvi social.

4. Descripció de la metodologia

La primera fase del treball ha consistit en la preparació de la metodologia qualitativa i la recollida de dades, així com en la recerca bibliogràfica relativa a l'abordatge de la violència masclista i de les guies i protocols específics a escala autonòmica. La segona fase del treball ha consistit en el disseny de les entrevistes, la seva realització i la posterior anàlisi. La proposta inicial consistia a realitzar totes les entrevistes semiestructurades de forma oral, però a petició de dues entitats, les seves entrevistes han sigut estructurades i s'han realitzat de forma escrita a través d'un qüestionari enviat per correu electrònic. La primera part de l'entrevista fa referència a aspectes relatius a la història, les característiques i la cultura organitzacional de cada una de les entitats per tal d'analitzar quina autopercepció tenen de si mateixes i a la segona part s'ha indagat sobre l'impacte de la seva activitat i la seva relació amb l'administració.

A causa de les condicions extraordinàries de confinament per la Covid-19 totes les entrevistes s'han realitzat virtualment. Del total de vuit entitats amb què s'ha contactat per fer una entrevista formal cinc han acceptat realitzar-la i tres l'han denegat. A part de les entrevistes a les sòcies de les entitats seleccionades, s'ha mantingut una conversa telefònica amb l'Elba Mansilla, sòcia de La Ciutat Invisible, SCCL, que ha contribuït a situar els projectes cooperatius analitzats en un marc més ampli del conjunt de pràctiques feministes que s'estan portant a terme des de l'ESS.

5. Marc teòric

5.1. Marc normatiu

L'Assemblea General de les Nacions Unides ha anat articulant al llarg dels anys diverses iniciatives de caràcter normatiu per tal d'aconseguir fer efectius els drets humans de les dones. Una de les fites assolides va ser la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW), adoptada el 18 de desembre de 1979, que va suposar la definició i el reconeixement de la discriminació de les dones i va establir mesures per tal de posar-hi fi. Va entrar en vigor el setembre de 1981 i va ser ratificada per 189 estats, entre els quals l'espanyol, que va declarar una especificació: la Convenció no afectaria les disposicions constitucionals relatives a la successió a la corona espanyola, així l'estat assegurava el manteniment de la primogenitura cognatícia amb preferència masculina i no absoluta.

Posteriorment, les Nacions Unides va organitzar una sèrie de conferències mundials sobre la dona: la primera se celebrà a Ciutat de Mèxic (1975), la segona a Copenhaguen (1980), la tercera a Nairobi (1985) i la quarta a Beijing (1995). La IV Conferència Mundial sobre la Dona celebrada a Beijing va representar una fita important en l'agenda mundial per a la igualtat de gènere. El 15 de setembre de 1995 es va adoptar la Declaració i Plataforma d'Acció de Beijing, que va ser aprovada unànimement per 189 estats membres, entre els quals l'estat espanyol, i en la que es definia el concepte de *violència de gènere*, vinculant aquest fenomen amb la construcció social i cultural, en tant que definidora de rols. Pel que fa específicament a la violència, a l'objectiu estratègic D.1. (Declaració i Plataforma Acció Beijing, 2015, p.90) s'insta a tots els estats a prendre mesures; a adoptar i aplicar lleis; a revisar-les i ampliar-les, si es considera oportú; a integrar la perspectiva de gènere en les polítiques públiques i programes en matèria de violència masclista i a assignar els recursos suficients per implementar-les, entre moltes altres mesures.

Després de la ratificació de la Declaració de Beijing un nombre creixent de països van promulgar lleis relatives a la violència masclista. A l'estat espanyol el recent govern del PSOE en aquell moment va aprovar

la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género, coneguda com a Ley Integral, que amplia la visió de la violència masclista respecte a la Ley 27/2003, de 31 de julio, reguladora del orden de protección de las víctimas de la violencia doméstica, aprovada pel govern precedent del PP. La llei de 2004 usa el terme *violència de gènere* i pretén aterrar a escala estatal els fulls de ruta dels organismes internacionals. Aquesta llei *es la que tiene mayor incidencia, porque constituye la primera ley integral europea que recoge medidas vinculadas a aspectos preventivos, educativos, sociales, laborales, asistenciales, sanitarios y penales. La promulgación de la Ley Integral supone la introducción a nivel político de un cambio de paradigma, al entender que se trata de hechos que van más allá de los conflictos entre personas, ya que estos tienen componentes estructurales. La violencia deja de diluirse en el entorno familiar para pasar a tratarse desde la relación* (Comas, 2011, p.181).

A l'article 1.1 de la llei estatal (Ley Integral, 2004, p.10) es defineix la violència de gènere com *la violencia que, como manifestación de la discriminación, la situación de desigualdad y las relaciones de poder de los hombres sobre las mujeres, se ejerce sobre estas por parte de quienes sean o hayan sido sus cónyuges o de quienes estén o hayan estado ligados a ellas por relaciones similares de afectividad, aun sin convivencia*. A l'article 3 (Ley Integral, 2004, p.10) s'especifiquen les manifestacions que aquest concepte recull: *todo acto de violencia física y psicológica, incluidas las agresiones a la libertad sexual, las amenazas, las coacciones o la privación arbitraria de libertad*. Per tant, la llei estatal de 2004 reconeix la violència masclista com a estructural, però la limita exclusivament en l'àmbit de la parella, deixant al marge altres situacions i àmbits en què es produeix.

Dins del marc autonòmic de Catalunya, s'aprovà la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista, una llei transversal i interdepartamental que ateny a Educació, Justícia, Salut, Interior, Política Territorial, etc. El marc autonòmic no permet fer una llei penal, que és de jurisdicció estatal, ja que les competències de la Generalitat en matèria de polítiques de gènere segons l'article 153 de l'Estatut d'Autonomia i, respectant el que estableix l'Estat a l'article 149.1.1 de la Constitució, són (Estatut Autonomia, 2016): *la planificació, el disseny, l'execució, l'avaluació i el control de normes, plans i directrius generals en matèria de polítiques per a la dona, i l'establiment d'accions positives per a aconseguir eradicar la discriminació per raó de sexe que s'hagin d'executar amb caràcter unitari per a tot el territori de Catalunya; la promoció de l'associacionisme de dones; la regulació de les mesures i els instruments per a la sensibilització sobre la violència de gènere i per a detectar-la i prevenir-la, i la regulació de serveis i recursos propis destinats a aconseguir una protecció integral de les dones que han patit o pateixen aquest tipus de violència*.

La llei autonòmica partia del V Pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya (2005-2007), que com la mateixa llei va ser un procés molt col·legiat que va comptar amb la col·laboració de diverses entitats i professionals. Aquest pla d'acció recull la filosofia del que es va desenvolupar a la llei i en tot el mandat de l'Institut Català de les Dones⁴ (a partir d'ara ICD) que es va desenvolupar a la VIII legislatura del govern de la Generalitat de Catalunya (2006-2010) amb l'Entesa Nacional pel Progrés (PSC, ERC i ICV-EUiA). Aquest pla d'acció (V Pla d'acció i desenvolupament, 2006, p.77) definia que el model d'anàlisi ecològica que s'aplicaria a les accions permetria actuar en l'àmbit cultural, desarticulant els diferents paradigmes i sistemes de creences que legitimen i perpetuen la violència; en l'àmbit social, actuant

⁴ L'Institut Català de les Dones és l'organisme del Govern de la Generalitat de Catalunya, adscrit al Departament de la Presidència, que dissenya, impulsa, coordina i avalua les polítiques per a l'equitat de gènere que desenvolupa l'Administració de la Generalitat, a partir de les competències exclusives que atorga l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Té les competències que li atorga la Llei 11/1989, de 10 de juliol, de creació de l'Institut Català de les Dones, modificades per la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista i la Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes.

contra els dispositius que legitimen la utilització d'aquesta violència a través de la impunitat dels que l'exerceixen individualment i contra els sistemes que la perpetuen a través de productes culturals difosos pels mitjans de comunicació, així com contra la tolerància social, i en l'àmbit individual, facilitant l'atenció social i terapèutica necessària per a la recuperació de les dones en situació de violència i realitzant un treball de prevenció de nous abusos.

Aquest model d'intervenció permet una comprensió multicausal i àmplia de les diverses formes de violència és el que hi ha darrere la llei autonòmica de 2008 amplia, respecte a la llei estatal, la definició de la violència masclista, pel que fa a les formes de violència i als àmbits on es produeix. Pel que fa a les formes, en reconeix quatre (Llei 5/2008, p.34-35): la violència física, que és *qualsevol acte o omissió de força contra el cos d'una dona, amb el resultat o el risc de produir-li una lesió física o un dany* i la violència psicològica com *tota conducta o omissió intencional que produeixi en una dona una desvaloració o un patiment, per mitjà d'amenaques, d'humiliació, de vexacions, d'exigència d'obediència o submissió, de coerció verbal, d'insults, d'aïllament o qualsevol altra limitació del seu àmbit de llibertat*. Per violència sexual i abusos sexuals s'entén *qualsevol acte de naturalesa sexual no consentit per les dones, inclosa l'exhibició, l'observació i la imposició, per mitjà de violència, d'intimidació, de prevalença o de manipulació emocional, de relacions sexuals, amb independència que la persona agressora pugui tenir amb la dona o la menor una relació conjugal, de parella, afectiva o de parentiu* i per violència econòmica, *la privació intencionada i no justificada de recursos per al benestar físic o psicològic d'una dona i, si escau, de llurs filles o fills, i la limitació en la disposició dels recursos propis o compartits en l'àmbit familiar o de parella*.

La Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008, p.35-36) també amplia el reconeixement d'altres àmbits de la violència masclista, més enllà del de la parella, identificant-ne cinc: l'àmbit de la parella, *exercida contra una dona i perpetrada per l'home que n'és o n'ha estat el cònjuge o per la persona que hi té o hi ha tingut relacions similars d'afectivitat*; l'àmbit familiar, *exercida contra les dones i les menors d'edat en el si de la família i perpetrada per membres de la mateixa família, en el marc de les relacions afectives i dels lligams de l'entorn familiar*. Es reconeix també la violència en l'àmbit laboral, que pot ser considerat assetjament per raó de sexe, o bé assetjament sexual, *i que es pot produir en el centre de treball i durant la jornada laboral, o fora del centre de treball i de l'horari laboral si té relació amb la feina*; la violència en l'àmbit social o comunitari, que inclou les agressions sexuals, l'assetjament sexual, el tràfic i explotació sexual de dones i nenes, la mutilació genital femenina o el risc de patir-la, els matrimonis forçats, la violència derivada de conflictes armats, la violència contra els drets sexuals i reproductius de les dones (avortaments selectius, esterilitzacions forçoses). I, finalment, i de caràcter més difús, es parla d'altres formes anàlogues que lesionin o siguin susceptibles de lesionar la dignitat, la integritat o la llibertat de les dones.

La llei autonòmica va més enllà de l'estatal plantejant un marc per pensar la violència masclista que intenta no victimitzar les dones, sinó que posa èmfasi en els seus drets, els quals són vulnerats quan es fa exercici de la violència, ja que aquesta impedeix aconseguir la plena ciutadania, autonomia i llibertat. Un altre aspecte remarcable de la llei és que defineix tots els recursos la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violència masclista, als quals les dones que es troben en aquesta situació, tenen dret a recorre-hi i a ser ateses dignament, sense que sigui condició necessària haver interposat prèviament una denúncia. En el preàmbul de la llei es reconeix explícitament el paper de les dones en la construcció i la defensa dels drets i les llibertats al llarg de la història, així com el paper històric i pioner del moviment feminista que ha dotat de les eines d'anàlisi i d'intervenció essencials per comprendre l'origen de la violència masclista i poder erradicar-la. I és en aquest marc de treball que el moviment feminista, des de múltiples experiències i perspectives, segueix avui dia contribuint a la visibilització d'aquesta forma d'opressió desvetllant-ne totes les càrregues estructurals i simbòliques que la perpetuen.

5.2. Una genealogia del feminisme a Barcelona

El 17 d'abril del 2020, en ple confinament a causa de la Covid-19, diverses entitats feministes i de l'ESS van signar el manifest "La violència masclista no s'atura davant la Covid-19", en què exigien mesures concretes en relació amb les subvencions i els contractes amb l'administració per poder seguir treballant per a l'equitat de gènere i oferint els serveis d'atenció a les dones en situació de violència. En el manifest proposaven que es concedissin ajudes directes a les entitats que haguessin patit una forta reducció d'ingressos, l'elaboració d'un pla de contingència per part de l'administració que tingués en compte les demandes i necessitats de les entitats i el manteniment dels fons del Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere⁵, tal com estaven previstos (Som ESSencials, 2020).

Aquest manifest és una clara mostra del treball feminista en xarxa que essent conscient de la crisi derivada de la Covid-19 i de l'emergència social que suposa la violència masclista s'autoorganitza per fer un comunicat de necessitats i demandes. Per tant, es pot afirmar que existeix un gruix d'entitats que se sap part d'un ecosistema que quan intercoopera s'enforteix i aconsegueix fer més pressió a l'administració. Part de les entitats entrevistades per a la realització d'aquest treball han signat aquest manifest. L'existència d'aquest moviment feminista en xarxa no és nou, sinó que és fruit d'anys de treball per part d'aquests projectes (associacions, cooperatives i fundacions), que en la seva tasca professional vehiculen un fort compromís social. Gran part de les entitats feministes que existeixen avui a la ciutat de Barcelona han incorporat a la seva pràctica el bagatge i els coneixements de l'experiència feminista, que compta amb una trajectòria i una història pròpia.

A continuació i amb la voluntat de traçar una genealogia feminista en el territori català, es fa una breu descripció dels avenços en matèria legislativa que es van produir en el període republicà i com als anys 70 es va viure una eclosió del feminisme, que va donar llum a iniciatives i projectes impulsats per dones, molts dels quals continuen la seva tasca de defensa dels drets de les dones en l'actualitat. Finalment i a tall d'exemple, perquè seria impossible citar-les totes, s'assenyalen algunes de les entitats feministes de creació més recent que treballen en el mercat social actual de Catalunya, principalment a Barcelona, i entre les quals destaquen la majoria de les entitats que s'han entrevistat per realitzar aquest treball de recerca.

A Catalunya es té constància històrica del feminisme des de finals del segle XIX fins a l'esclat de la Guerra Civil. A escala institucional, la Constitució de la República espanyola de 1931, abolia els privilegis per raó de sexe. L'article 36 reconeixia que dones i homes majors de vint-i-tres anys tenien els mateixos drets electorals i l'article 43 establí que el matrimoni es fundava en la igualtat de drets per ambdós sexes. Tal com expressa Isabel Segura (Segura, 2010, p.16), *era la primera vegada en la història de Catalunya i també en la de l'Estat, que es reconeixia el dret de les dones al vot. Reconeixement que en cap cas cal entendre com una gràcia, sinó com un dret reivindicat per les dones des de feia dècades*. En virtut d'aquestes normes, el Parlament de Catalunya, el 1934, va aprovar la Llei sobre la capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges, que proclamava la plena capacitat de la dona en general i l'equiparació dels cònjuges, i el 1937 el Decret per a la Reforma Eugènica de l'Avortament, que regulava la interrupció artificial de l'embaràs. Però amb la dictadura franquista, a partir de 1939, s'aboliren tots els drets polítics i socials promoguts per la Segona República.

No va ser fins al maig del 1976, després de quaranta anys de silenci forçat i després de la mort de Franco, quan es van celebrar les Primeres Jornades Catalanes de la Dona al Paraninf de la Universitat de Barcelona, un congrés feminista obert que va aplegar quatre mil dones. De les conclusions d'aquesta trobada (Segura, 2019), destaquen la denúncia de la cosificació de la dona a través dels mitjans de comunicació; la demanda

⁵ El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere, que consisteix en una sèrie de mesures organitzades en deu eixos, va aprovar-se el desembre de 2017 amb els acords assolits entre el govern espanyol i la resta d'administracions autonòmiques i locals, entitats i organismes que intervenen en el seu desenvolupament.

de l'abolició de totes les discriminacions en el treball per raó de sexe, l'estat civil i la maternitat; la implementació efectiva de la coeducació, la revisió dels textos escolars, el dret a la igualtat en el lleure i l'abolició de totes aquelles lleis que discriminen la dona. Segons la mateixa autora (Segura, 2010), pel que fa a la violència exercida contra les dones, el feminisme d'aquella època denunciava que es produïa en tots els àmbits: al carrer, al lloc de treball, als instituts, a les universitats, i a l'espai domèstic. *La denúncia de la violència exercida contra les dones situava les causes estructurals del problema, desemmascarava els mites i, sobretot, els redimensionava en donar-los projecció pública.* Aquestes jornades van marcar un abans i un després a Barcelona i al conjunt de Catalunya. A partir d'aquest moment *una diversitat d'espais s'escampen per la ciutat, convertits en referents, en fars, en fites urbanes, en enclavaments emotius* (Segura, 2019).

Als 70, en el terreny de la cultura es va crear la cooperativa Drac Màgic (1971), entrevistada en aquesta recerca, que va esdevenir precursora de l'educació en la imatge amb perspectiva de gènere, i que tres dècades més tard articulava l'Observatori de les dones en els mitjans de comunicació. El 1977 va néixer la Llibreria de les Dones, pionera a l'Estat, i el bar-biblioteca Sal al Raval, que va esdevenir un espai de trobada i formació i del qual va sorgir el 1978 Sal-Edicions de les Dones, editorial feminista pionera a l'Estat. El 1982, en l'àmbit de la salut i arran de la creació dels centres de planificació familiar, va néixer a Barcelona l'Associació de Drets Sexuals i Reproductius, que treballa per a la sensibilització, la prevenció i l'educació de la societat en l'àmbit de la salut sexual i reproductiva. El 1985 es va fundar Titània-Tascó per respondre al desig de les dones a tenir un part a casa. Fruit dels anys de treball el 2010 aquesta cooperativa va publicar, juntament amb el Col·legi Oficial d'Infermeria de Barcelona, la *Guia d'assistència del part a casa*, pionera a Espanya. El 1988 es fundà Ca la Dona, espai que avui dia aglutina diversos col·lectius feministes de Barcelona, entre els quals la cooperativa Tamaia Viure Sense Violència, SCCL entrevistada en aquest treball.

L'eclosió del feminisme de finals del 70 i inicis dels 80 va anar acompanyat de canvis legislatius i de la creació d'un feminisme més institucional. Tal com sintetitza Joana García Grenzner (Grenzner, 2018), el desembre del 1978, la Constitució espanyola va establir la igualtat formal entre homes i dones, tot i que des del feminisme es va criticar que el text no preveia mesures per corregir les desigualtats estructurals de gènere ni protegia els drets sexuals i reproductius de les dones. El 1979 es van derogar els actes d'homosexualitat i lesbianisme presents a la Llei de perillositat i rehabilitació social del 1970, tot i que aquesta no es va derogar definitivament fins al 1995. El 1981 es va modificar la regulació del matrimoni i del divorci; el 1983 es va crear la primera casa d'acollida per a dones en situació de violència a Barcelona i el 1984 es va establir el dret a l'educació en igualtat de condicions i es va posar fi a segregació escolar per sexes, vigent des del 1939.

A inicis dels 90, en plena globalització, la lluita feminista va passar a tenir una dimensió transnacional i una local i les iniciatives emergents es van començar a interrelacionar per situar-se als dos nivells. El 2004 es va inaugurar l'Espai Francesca Bonnemaison a Barcelona, que té origen en l'Institut de Cultura Popular del segle XX i la Biblioteca Popular de la Dona, la primera biblioteca pública de dones a Europa, fundada el 1909. Actualment, amb el nom de La Bonne, és un espai de referència que acull projectes feministes, multisectorial i amb pràctiques creatives visuals i performatives.

Pel que fa a la fundació de cooperatives de treball específicament amb perspectiva feminista més recents, actualment aquestes ofereixen un ampli ventall de serveis en diferents sectors professionals. Són entitats que sorgeixen de la necessitat de les seves sòcies de crear-se autoocupació, d'aconseguir incidència política a través de la seva activitat laboral i que veuen en el cooperativisme un model organitzacional coherent amb el seu ideari. En l'àmbit educatiu, destaca Candela Cooperativa d'Acció comunitària i feminista (2004), Coeducació (2010), entrevistada per aquesta recerca, Barabara Educació (2013) i Cúrcuma Cooperativa, entre altres. En l'urbanisme feminista cal destacar Equal Saree i Col·lectiu Punt 6 (2004). En l'esfera de la comunicació feminista i inclusiva, cal assenyalar La Clara Comunicació i Almena Cooperativa Feminista; en

el sector del desenvolupament organitzacional cal citar a Fil a l'Agulla (2009) i L'Esberla (2013); en l'àmbit de la salut a COS Cooperativa i a Mandràgores pel que fa a l'educació sexual i afectiva de joves i dones.

En l'antiracisme, l'antiestigma i la lluita pels drets laborals, algunes entitats que han pres diverses formes jurídiques, estan fent de contrapoder; és el cas de Sindillar-Sindihogar, el primer sindicat independent de dones migrades treballadores de la llar i les cures de l'estat espanyol, creat el 2011, la plataforma de Prostitutas Indignadas, l'associació de cambres de pisos Las Kellys, el col·lectiu Mujeres Pa'lante i els projectes Més que Cures i AProp, que ofereixen serveis comunitaris de neteja i d'atenció a persones dependents i a la llar. Finalment, en l'àmbit específic de la violència masclista, hi ha diverses associacions i cooperatives que ofereixen atenció emocional, psicològica i orientació jurídica a dones en situació de violència des de diferents perspectives: Tamaia Viure Sense Violència, SCCL⁶-Dones Juristes; Associació Hèlia; AADAS (Associació d'Assistència a Dones Agredides Sexualment); Creación Positiva (defensa dels drets sexuals i promoció de la salut sexual) i Associació de Dones no Estàndards (lluita contra el capacitisme⁷). Al barri del Raval de Barcelona existeix el projecte de les Metzineres, que des d'una perspectiva feminista i interseccional dona informació, recursos i suport a dones que utilitzen drogues, que es troben en múltiples situacions de vulnerabilitat i que han viscut violència masclista.

Totes aquestes entitats són un reflex de la pervivència d'un moviment feminista a la ciutat de Barcelona que té recorreguts i estratègies de lluita diversos; projectes que a vegades cooperen els uns amb els altres i que pressionen l'administració perquè avanci en els drets que defensen i pels que s'autoorganitzen.

6. Anàlisi

6.1. Perfil de les entitats entrevistades

Per a l'anàlisi s'han escollit aquestes entitats amb la voluntat d'oferir una mirada àmplia a partir de la tasca encomanada per la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista. Tamaia Viure Sense Violència ofereix la seva veu com a entitat especialitzada en l'atenció i recuperació de dones que han patit violència masclista, així com en la formació i capacitació de professionals; Coeducació com a entitat que treballa en l'àmbit educatiu i també en la formació de professionals; l'Observatori de les dones en els mitjans de comunicació i Drac Màgic-Promotora de Mitjans Audiovisuals com a entitats que actuen en l'àmbit dels mitjans de comunicació, en el cas de Drac Màgic també en l'educatiu, i Spora Sinergies com una entitat que ha estat clau en l'elaboració dels protocols necessaris per implementar la llei. Totes les entitats entrevistades s'emmarquen en l'ESS, s'ubiquen a Barcelona, són altament feminitzades, o sigui, que el percentatge de dones supera el 60% del total de membres del projecte (FCTC, 2016, p.45) i algunes d'elles provenen de l'activisme feminista. Així doncs, la perspectiva de gènere travessa la seva activitat professional i la seva metodologia organitzativa.

⁶ El dia 12 de juny de 2020, mentre es redactava aquest treball, l'entitat ha comunicat la finalització de la seva activitat, que està prevista pel 30 de juliol de 2020. Per acomiadar-se les sòcies de la cooperativa han redactat un manifest anomenat "Posem la nostra vida al centre de la política", en què hi exposen i denuncien els motius.

⁷ El capacitisme és la creença de l'existència d'uns éssers i cossos "capaços", que representen la norma, i d'uns éssers i cossos "incapaços", fet que es tradueix en una discriminació dels segons. Des de l'Associació de Dones No Estàndards treballen per visibilitzar la doble discriminació que pateixen com a dones amb discapacitat.

A continuació, es presenta una taula amb les dades bàsiques d'aquestes entitats i, posteriorment, una descripció de cada una d'elles:

Nom de l'entitat	Forma jurídica	Any de creació	Activitat social	Persones entrevistades
Tamaia Viure Sense Violència	SCCL	1995 (assoc.) 2006 (coop.)	Atenció integral de llarga durada a dones que han patit violència masclista en l'àmbit de la parella i familiar	Rakel Escurriol Beatriu Masià
Coeducació	SCCL	2010 (assoc.) 2018 (coop.)	Assessorament i formació en coeducació i transformació de patis escolars a través de processos comunitaris	Anna Carreras Aida Rivas
Drac Màgic-Promotora de Mitjans Audiovisuals	SCCL	1971	Formació en llenguatges audiovisuals amb focus en la representació de les dones en els mitjans de comunicació i en l'autoria cinematogràfica	Àngels Seix Marta Nieto Marga Almirall
Observatori de les dones en els mitjans de comunicació	Associació	2000	Dinamització del debat públic sobre el paper dels mitjans de comunicació en la superació dels estereotips de gènere	Raquel Marques
Spora Sinergies	SCCL	2005	Desenvolupament i millora de projectes, programes i polítiques socials	Miriam Sol

Quadre 1. Dades bàsiques de les entitats entrevistades

Tamaia Viure Sense Violència, SCCL (a partir d'ara Tamaia) és una entitat pionera en l'abordatge de la violència masclista en les relacions de parella i familiars que treballa en l'acompanyament terapèutic a dones per a la recuperació dels efectes de la violència masclista, la formació especialitzada per a professionals, la prevenció per a joves, i la difusió i sensibilització de la problemàtica per a la societat en general. Actualment, és una cooperativa de treball associat, d'iniciativa social i sense ànim de lucre, però l'origen del projecte neix fruit de la relació entre un grup de dones víctimes de violència masclista i d'un grup de professionals del treball social d'una casa d'acollida de Barcelona. L'any 1995 es va constituir legalment l'Associació de Dones contra la Violència Familiar, GAM⁸ Tamaia i que el 2006 va transformar-se en una cooperativa de caràcter social. El programa d'atenció a dones en situació de violència masclista és el pilar principal de l'entitat i rep aproximadament el 70% dels recursos econòmics, personals i de temps. Des de l'entitat atenen dones d'arreu de Catalunya, el 70% de les quals ja estan separades dels seus excompanys sentimentals, els agressors, així que no són un servei d'urgència, sinó que fan un treball terapèutic d'aprofundiment. Tamaia, com altres entitats de dones, realitza un servei complementari a la xarxa de serveis de l'administració, com són el SARA (Servei d'Atenció, Recuperació i Acollida) i el SIE (Servei d'Intervenció Especialitzada). Des de l'entitat defineixen la seva tasca com a necessària per assegurar una recuperació integral de les dones i destaquen la seva independència respecte a l'administració en la manera de fer-ho. Actualment, la cooperativa està constituïda per cinc sòcies, dues treballadores i dues col·laboradores. El projecte no compta amb voluntariat, tot i que existeix el grup de mentores, que són dones que un cop han realitzat el seu procés

⁸ GAM: Grup d'Ajuda Mútua.

de recuperació ofereixen suport al projecte i a altres dones que hi recorren per tal de revertir els aprenentatges assolits amb el propi procés.

Coeducació és una cooperativa feminista que situa la cura i el benestar de les persones al centre i que es basa en els valors de l'ESS, destacant-ne els criteris democràtics, d'horitzontalitat, transparència, equitat i participació. L'entitat forma part de la Xarxa d'Economia Solidària (XES). Les seves línies de treball són les activitats de sensibilització amb infants i famílies; la recerca i la divulgació de l'educació com a transmissora dels rols i estereotips de gènere; la formació i l'acompanyament de professionals i l'assessorament a ajuntaments, empreses i entitats per incorporar la perspectiva feminista, i la transformació comunitària de patis escolars. Des del 2018 el projecte està constituït com una cooperativa de treball associat, però en els seus orígens, el 2010, jurídicament era una associació amb unes cinc persones que en formaven part. Amb els anys, el projecte va anar creixent i professionalitzant-se de tal manera que dues de les persones que treballaven de forma més regular en el projecte van constituir la cooperativa, que posteriorment va incorporar la tercera sòcia que en forma part actualment. Part del grup de professionals que col·laborava a l'associació ho continua fent de manera habitual, però no de manera quotidiana com les sòcies, ja que es tracta de professores i sociòlogues de l'educació actualment jubilades. A part de les tres sòcies i les antigues integrants de l'associació hi ha una treballadora més a l'equip de la cooperativa i tres persones (dues dones i un home) que hi col·laboren de forma puntual. El fet de treballar per encàrrecs fa que no hi hagi cap línia de treball a la qual es dediquin més recursos econòmics, de temps i de personal, sinó que va en funció d'aquests.

Drac Màgic-Promotora de Mitjans Audiovisuals, SCCL (a partir d'ara Drac Màgic) és una cooperativa de treball associat, d'iniciativa social i sense ànim de lucre fundada el 1971 que es dedica fonamentalment a l'estudi i la divulgació de la cultura audiovisual a través d'activitats educatives, socials i culturals. Les àrees centrals d'activitat són l'educació cinematogràfica i artística, la difusió i defensa de l'autoria femenina i el foment de l'accessibilitat a continguts cinematogràfics infantils de qualitat, entenent la cultura cinematogràfica com un espai de coneixement, crítica i reflexió. L'entitat també ofereix assessorament i tutories personalitzades per a treballs de recerca i investigació. Actualment, la cooperativa està formada per tres sòcies i set treballadores. La cooperativa compta amb unes 15-20 persones professionals de diferents disciplines i àrees d'expertesa que hi col·laboren, de forma més o menys habitual, en funció dels projectes. És una cooperativa federada a la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya. Entre tots els programes que l'entitat porta a terme destaquen el festival de cinema La Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona; el programa d'activitats escolars que treballa la perspectiva de gènere, la cultura de pau i les diversitats, Construir Mirades, i la distribuïdora de cinema infantil en català Pack Màgic. Aquests projectes són els que reben més recursos econòmics, de temps i de personal.

L'Observatori de les dones en els mitjans de comunicació (a partir d'ara Observatori) és un projecte pioner a Catalunya creat el setembre del 2000 per iniciativa de cinc Consells de Dones del Baix Llobregat i Drac Màgic, amb l'objectiu de dinamitzar el debat públic sobre la representació de les dones als mitjans de comunicació. Inicialment, van començar el projecte cinc ajuntaments, actualment ja en són 30. El projecte està constituït com una associació sense afany de lucre i la gestió tècnica (la creació de continguts, la coordinació i l'execució del projecte) es realitza des de l'entitat Drac Màgic. El gruix principal dels recursos econòmics, de temps i de personal van destinats al projecte anual participatiu que es realitza amb dones dels diversos municipis. El 2018 es va portar a terme el projecte *Quina Feinada, la (in)visibilitat dels treballs femenins en els mitjans de comunicació* i el 2019 *Comunicació i espai públic: el punt de vista de les dones*. Des de l'entitat fomenten la circulació de representacions que estiguin directament vinculades a les demandes i experiències de les dones en tota la seva diversitat amb la finalitat d'ampliar imaginaris i discursos. Exemples d'això són el *Reimagina't*, un projecte per a la creació de vídeos lliures de sexisme, o l'*Eina per a una comunicació no sexista*, que neix per oferir una resposta a la necessitat que van identificar

els ajuntaments de disposar de forma ràpida i eficaç d'un argumentari en situacions de conflicte amb empreses o altres en relació amb la seva publicitat sexista.

Spora Sinergies és una consultoria social que ofereix serveis d'investigació, intervenció i avaluació per al desenvolupament de projectes, programes i polítiques socials. El projecte neix el 2005 com una *spin-off* del Parc de Recerca de la Universitat Autònoma de Barcelona fundada per tres socis inicials que estaven fent el doctorat i que van decidir muntar un espai d'investigació aplicada, inicialment constituïda com una S.L., però després de les reformes de la Llei de cooperatives del 2011 es constitueix com una cooperativa de treball associat d'iniciativa social sense afany de lucre, ja que el model cooperatiu s'ajusta més a la manera de fer de l'equip. Actualment, forma part de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya i està constituïda per sis persones sòcies (tres homes i tres dones) que conformen l'assemblea paritària, així com és paritari per estatuts el consell rector. A part de les persones sòcies, hi col·laboren puntualment, però de manera força regular, set treballadores (sis dones i un home). En termes de paritat, avui dia l'entitat està fortament feminitzada, tot i que es podria afirmar que hi ha una sobrerrepresentació d'homes en els òrgans de govern de l'associació. El treball de la cooperativa s'articula a partir de metodologies de recerca qualitatives i participatives des de diversos àmbits de treball englobats en temàtiques relacionades amb la salut, el gènere, els drets, entre altres. Les línies de treball més consolidades i per les quals han rebut més encàrrecs són les de violència masclista, polítiques de gènere, salut mental i antiestigma, salut i oci nocturn i plans de salut.

6.2. De portes endins: autoanàlisi de les entitats

A través de les entrevistes realitzades a les entitats s'ha volgut indagar sobre la cultura organitzacional que les caracteritza, entenent per cultura organitzacional *aquells significats, maneres d'entendre, viure i veure els esdeveniments i activitats que comparteixen aquells que estan en una organització*. És a dir, *el conjunt de creences compartides que estableixen el que és «normal» i legítim, i el que no* (Lafede.cat, 2018, p. 13). Per fer-ho, s'han considerat especialment rellevants tres criteris per a la definició d'un punt Pam a Pam (Pam a Pam, 2017). En primer lloc, el desenvolupament personal, és a dir, si l'entitat contempla les necessitats generals de les persones que en formen part i intenta donar una resposta des de l'àmbit laboral, de participació i de les cures; en segon lloc, la perspectiva feminista, que contempla si l'entitat té en compte aquestes desigualtats, si hi han reflexionat i si prenen mesures per fer-hi front promovent la participació, l'apoderament i el protagonisme de les dones i, finalment, la intercooperació, que avalua si l'entitat prioritza treballar amb altres iniciatives d'ESS potenciant la construcció de mercat social.

A l'entrevista de l'Observatori, no s'ha preguntat ni pel treball de cura de l'equip ni per la intercooperació. Com que es tracta d'una associació formada per ajuntaments, s'ha considerat que les alcaldesses, regidores, tècniques i agents d'igualtat que aglutina formen part d'un equip municipal amb unes relacions laborals pròpies i la tasca associativa es fa sobretot per correu electrònic, assemblees, juntes i reunions puntuals.

6.2.1. El desenvolupament personal

De les entrevistes s'extreuen diverses estratègies adoptades per vetllar pel desenvolupament personal de l'equip i el sosteniment de l'entitat (gestió emocional i mesures conciliadores) segons les necessitats de cada projecte i una varietat en el grau d'aprofundiment en les cures. En general, la sensació de pertinença a un equip que vetlla pel funcionament del projecte es valora de forma molt positiva, fet que en totes les experiències es percep la voluntat de cuidar-se entre totes. Es destaquen la importància dels espais de relació informals diaris que motiven un clima laboral amable en què hi ha una capacitat d'escolta alta i es pot parlar amb facilitat d'aspectes emocionals i personals. Són un denominador comú les trobades informals puntuals que fan equip i que també es fan extensibles a les persones que col·laboren de forma més puntual a les entitats, com poden ser pica-piques o dinars puntuals, l'assistència conjunta a la manifestació del 25N, etc.

Una de les fórmules de gestió emocional de l'equip emprada per una de les entitats és la supervisió externa periòdica. Tamaia realitza una sessió mensual amb una supervisora externa amb l'objectiu d'anar més enllà de la resolució de conflictes i poder identificar neguits i malestars, ja que en tractar-se d'una entitat petita les relacions entre les sòcies i les treballadores van més enllà del que és estrictament laboral. El fet que la majoria de l'equip estigui en contacte amb contextos de violència i el poc reconeixement social de la feina que realitzen fa que considerin necessària aquesta intervenció. La mirada externa els permet expressar les necessitats de cadascuna, fer un treball col·lectiu d'escolta i posar un mapa sobre la taula. Les sessions els permeten pensar-se com a entitat; *per nosaltres és una tria política, hem d'aturar-nos i dedicar-nos a tenir cura del grup. El que fa mal a un projecte com el nostre és la pressa, l'estrès* (Lite; Mansilla, 2018, p. 65). Coeducació actualment no fa aquesta pràctica, però la percep com una fórmula possible i desitjable a introduir perquè pensen que els seria beneficiós comptar amb l'acompanyament d'una figura externa.

A continuació, es destaquen les reflexions principals extretes de les entrevistes respecte a l'autoanàlisi que les entitats fan de la gestió emocional del seu equip. Per mostrar la informació amb major claredat, es distingeix entre els aspectes que les persones entrevistades han considerat positius (+) i els que han relatat fent autocrítica perquè són problemes no resolts o aspectes que necessiten ser millorats (-):

+	<p>El sentiment de pertinença a un projecte compartit genera satisfacció i voluntat d'autocura de l'equip humà que el conforma.</p> <p>En totes les entitats existeix la percepció de la importància de fer un treball intern de reflexió política per tal de pensar-se com a entitat, com a col·lectiu.</p> <p>En totes les cooperatives existeixen espais de relació informals que fomenten un clima de treball relaxat que facilita la comunicació emocional en el dia a dia, així com s'articulen espais de relació informals més puntuals que s'obren a la participació dels col·laboradors/es que no formen part de la quotidianitat del projecte cooperatiu.</p>
-	<p>Es detecta una tendència a descuidar els espais regulars de gestió emocional, no per falta de voluntat, sinó a causa de la urgència del treball productiu, més enfocat en els resultats i no en els processos.</p> <p>El fet que el treball de desenvolupament personal i la gestió emocional de l'equip no es reconegui i visibilitzi, ja que no es remunera en els pressupostos dels encàrrecs que les entitats reben, en dificulta la periodicitat i fa que es tendeixi a descuidar o a no operativitzar.</p> <p>Per articular aquest espai de gestió és necessari destinar-hi temps i, en alguns casos, una partida pressupostària en cas de contractar els serveis d'una entitat que treballi en la facilitació de grups.</p> <p>No sempre es poden respectar els espais de gestió emocional i moltes vegades la necessitat de tractar aquests malestars s'apropia d'espais de relació que inicialment no eren pensats com a tals.</p> <p>Existeix la necessitat d'articular espais de gestió emocional que tinguin una dinàmica pròpia per tal que se sostinguin en el temps. En cas que el nombre de persones col·laboradores en el projecte creixi, això dificulta consolidar un espai de trobada periòdic en el qual participi tothom, ja que part de les treballadores ho combinen amb altres projectes i espais de treball.</p>

Quadre 2. Reflexions principals respecte a la gestió emocional de l'equip

Pel que fa a les mesures conciliadores, a l'hora de plantejar les entrevistes s'ha emprat el terme de *conciliació* i les persones entrevistades no l'han qüestionat o modificat, però potser s'hauria pogut emprar el concepte de *corresponsabilitat*, amb el qual (Pérez Orozco, 2014, p.51), *se pretende superar las deficiencias de la propuesta de la conciliación de la vida laboral y familiar. Estas son, al menos, dos: primero, la propia*

idea de vida familiar lleva implícita una carga valorativa que considera el trabajo de cuidados no remunerado como algo menos que trabajo; y segundo, al final la idea de conciliación solo afecta a las mujeres, porque habla de cómo compatibilizar un trabajo que ya se hacía (el de cuidados) con uno nuevo que se reivindica (el remunerado), pero no habla de poner a trabajar gratuitamente a quien no lo estaba haciendo antes: los hombres y el sector público. Les reflexions principals extretes de les entrevistes respecte a les mesures conciliadores que apliquen des de les entitats són les següents:

+	<p>S'amplia el concepte de conciliació més enllà de la cura de familiars dependents o de les necessitats puntuals per motius físics que permet el propi desenvolupament personal i laboral (possibilitat de gaudir de permisos d'excedència i de compaginar la feina amb altres projectes laborals).</p> <p>La flexibilitat horària i dels usos dels espais permeten una major conciliació amb la vida quotidiana. La majoria de les entitats treballen per projectes i aquestes mesures ajuden a organitzar la feina.</p>
-	<p>L'abordatge i la negociació de les mesures conciliadores en el si del projecte cooperatiu es fa quan apareix la necessitat per part d'una o més treballadores; no s'aborda fins que no n'hi ha necessitat.</p> <p>Apareix un desequilibri en la sostenibilitat dels projectes cooperatius quan algunes sòcies i/o treballadores destinen major part del seu temps a assumir cures i redueixen les hores de dedicació al projecte. Això pot arribar a sobrecarregar de feina a les altres companyes.</p> <p>Una entitat ha especificat que pacten les mesures conciliadores de manera informal reflectint-les en el còmput d'hores, tot i que comenten que voldrien incorporar-les al Reglament de Règim Intern.</p>

Quadre 3. Reflexions principals respecte a les mesures de conciliació

En la majoria de les cooperatives, les mesures conciliadores que han pres ho han fet en el moment que els ha aparegut la necessitat. N'és un exemple Tamaia, que va començar a abordar el tema a partir del 2016, moment en què algunes sòcies treballadores van necessitar temps per dedicar-lo a la cura de persones dependents o a la criança dels fills/es. Des de l'entitat han intentat respectar l'existència de vides en l'equip més dedicades a la cura quan ha estat necessari, fet que s'ha traduït en jornades laborals reduïdes. Així i tot, la reducció de jornada d'unes ha repercutit en una sobrecàrrega per a les altres i això ha generat un desequilibri en el projecte. En aquest context té sentit la pregunta que es fa a l'informe *Femení plural* una de les sòcies del Col·lectiu Ronda: *Si totes les de la cooperativa ens agafem els drets de conciliació que tenim, qui tira endavant la cooperativa?* (Mansilla; Grenzner; Alberich, 2014, p.47).

6.2.2. La perspectiva feminista

La mirada feminista de les entitats passa per la necessitat de fer un treball intern de repensar-se individualment i com a col·lectiu perquè en totes hi ha la voluntat de construir i consolidar una altra manera de relacionar-se lliure dels valors hegemònics i androcèntrics, com són *la producció, l'èxit, l'eficàcia, la invisibilització de les emocions i els conflictes, el poder jeràrquic, l'autonomia, el compromís i la devoció exclusiva per l'objectiu de l'entitat, etc.* (Lafede.cat, 2018, p.13). Aquestes entitats ofereixen una perspectiva, una manera de fer i una concepció de la pròpia pràctica laboral que pot inspirar a altres projectes perquè *només una mirada de gènere transformadora –integrada activament en la política i en les persones que conformen cada cooperativa–, pot garantir aquesta confluència entre economia solidària i economia feminista, basada en el fet de situar el benestar de les persones al centre i, per tant, en el reconeixement de la importància dels processos –materials i immaterials– de cura i atenció a les persones* (Mansilla; Grenzner; Alberich, 2014, p.42).

Segons Drac Màgic (Entrevista Drac Màgic), *el feminisme ho transforma tot. No és un corpus d'idees fixes, no es tracta d'una ideologia, sinó d'una manera de procedir, d'un contínuum de debats, d'un activisme que ens manté alerta amb l'objectiu de vetllar per una vida digna, vivible, respectuosa, que aposta per l'equitat, la convivència. La perspectiva feminista aporta una visió del tot rellevant i imprescindible als corpus econòmics i a l'articulació d'una economia social i solidària inclusiva.* Des de Tamaia consideren que *la pràctica de la cooperació social forma part dels valors i la genealogia feminista: ho veiem en valors i pràctiques com el suport mutu, la mancomunió de recursos o l'equitat* (Lite; Mansilla, 2018, p. 62). En el cas d'aquesta entitat posen èmfasi en la reconceptualització de les tasques productives i reproductives al lloc de treball. Arran d'un taller de Coòpolis en què van participar van començar a reconèixer i visibilitzar les feines de sosteniment de l'equip: el temps destinat a les taques de neteja de l'espai de treball, la burocràcia amb l'administració i la participació en els òrgans col·laboratius de Ca la Dona (on s'ubica l'entitat) va passar a ser comptabilitzat en el còmput d'hores.

En relació amb la diferència entre les pràctiques cooperatives, cal destacar l'estudi *Perspectiva feminista i ètica de la cura. Guia d'autodiagnosi per a organitzacions* (Lafede.cat, 2018), segons el qual la percepció de la incorporació de la perspectiva feminista i de l'ètica de la cura en la cultura organitzacional d'un conjunt d'entitats de l'ESS enquestades (26 entitats i 72 persones) té bona puntuació, però varia molt en funció de si la resposta és d'un home o una dona, independentment del càrrec que ocupi; hi ha una diferència entre les respostes de les dones, que responen amb un 3,92 davant d'un 4,31 de mitjana dels homes. Pel que fa a la pregunta relativa a la percepció de la incorporació de l'ètica feminista i la perspectiva de la cura en accions i projectes de l'entitat, la diferència augmenta de 3,82 les dones a 4,38 els homes (de mitjana). Cal remarcar que les dades extrems de la mitjana de les respostes del qüestionari d'aquest estudi mostren com les entitats enquestades estan formades majoritàriament per dones i que totes les formes de relació amb l'entitat són pràcticament paritàries (tot i que no implica que la paritat sigui present a totes les entitats analitzades per separat). D'aquest estudi s'extreu que la percepció sobre la incorporació de la perspectiva feminista i de l'ètica de la cura (organització dels treballs i cures; gestió dels conflictes, les relacions i les emocions; conciliació, corresponsabilitat i organització del temps; participació i democràcia, i discriminació, assetjament laboral i assetjament sexual i per raó de sexe) divergeix en la puntuació segons el gènere de la persona enquestada; existeix una pitjor puntuació per part de les dones, que segurament són més exigents a l'hora de pensar en els seus drets.

És en aquest sentit que Spora Sinergies (Spora Sinergies, 2016) posa èmfasi en la necessitat de fer una autocrítica per part de l'ESS, ja que des d'aquesta es té la tendència a teoritzar sobre el feminisme, però pensen que s'ha de qüestionar si actualment s'està redistribuint el poder en els espais de decisió de les entitats de l'ESS. Bàsicament perquè el cooperativisme no és aliè a la distribució sexual del treball, a la diferència en el valor que es dona a uns tipus de treballs respecte a uns altres, al fet que la major part del treball domèstic i de cures segueix recaient en les dones amb les implicacions concretes sobre el treball mercantil d'aquestes, especialment en termes de conciliació i al fet que històricament han estat els homes els que han ocupat els espais de poder, les assemblees i els consells. Des de l'entitat expressen que moltes entitats de l'ESS malviuen, treballen moltes hores i viuen d'una forma molt precària; es pregunten si aquest és el model que es vol, si la precarietat del sector és una realitat desitjable. *Si posem la vida al centre s'haurien d'establir les condicions que et permetin viure, però això és difícil perquè et fa entrar en les lògiques del mercat. Et posa en tensions que existeixen i que tu has de veure de quina manera hi participes* (Entrevista Spora Sinergies).

A grans trets, de les entrevistes destaquen les següents reflexions en relació amb la perspectiva feminista:

+	<p>La cooperació social forma part dels valors i la genealogia feminista, com ho demostren les pràctiques de suport mutu, la mancomunió de recursos, etc.</p> <p>Es reconeix el potencial de transformació que representa el feminisme per a l'ESS, en la construcció d'un model social i econòmic que situï el benestar de les persones i la vida al centre i que elimini la discriminació de les dones i d'altres col·lectius minoritzats.</p> <p>La majoria de les entitats pensen la seva activitat laboral com una forma d'activisme que persegueix la incidència política.</p> <p>Els projectes cooperatius es viuen en clau de procés, en què el feminisme és un debat viu i continu, que motiva a repensar-se individualment i com a col·lectiu.</p> <p>S'assenyala la importància de situar-se en una relació d'horitzontalitat respecte a les persones que reben els serveis de les entitats per reconèixer també els seus sabers.</p>
-	<p>Hi ha un grau d'aprofundiment diferent pel que fa a la valorització i visibilització del treball reproductiu en les entitats entrevistades. Tan sols una entitat n'ha fet una menció explícita a l'hora de parlar sobre les contribucions que el feminisme està fent o pot fer a l'ESS.</p> <p>Hi ha una incorporació desigual de la perspectiva feminista en les entitats de l'ESS. En entitats nascudes amb perspectiva feminista hi ha més reflexió feta al voltant de l'ètica de la cura respecte a altres entitats que no parteixen explícitament d'aquesta perspectiva d'anàlisi.</p>

Quadre 4. Reflexions principals respecte a la perspectiva feminista

6.2.3. La intercooperació

Pel que fa a la valoració de la intercooperació, totes les entitats valoren positivament el fet de fer xarxa amb altres projectes feministes i en cas de requerir d'algun servei extern prioritzen que l'entitat contractada sigui un projecte cooperatiu també.

Tant en el cas de Drac Màgic com en el de Tamaia són importants els espais de participació de Ca la Dona i La Bonne. Pel que fa a Tamaia, des dels inicis el projecte va rebre el suport de la Comissió contra les Agressions i de Ca la Dona, que els va facilitar un espai i l'ajut econòmic inicial. El suport de La Bonne també va ser essencial per la continuïtat del projecte en un moment en què no tenien espai de treball. L'entitat participa en la Xarxa de Dones per la Salut i des del 2000, juntament amb Dones Juristes, van crear un espai feminista d'orientació jurídica, social i personal per a les dones. Aquesta entitat ha cocreat, cogestat i consolidat de la Red Internacional de Organizaciones de Mujeres de América Central y del Mediterráneo por una vida libre de violencias amb Suds i Calala fruit de la cooperació amb col·lectius de dones d'El Salvador, Hondures, Guatemala, Palestina i Marroc. En el cas de Drac Màgic, l'entitat col·labora amb Dones Visuals i ha promogut i cofundat la Coordinadora de Festivals de Cinema de Catalunya, Trama (Coordinadora de mostres i festivals de cinema de dones de l'estat espanyol), la International Women's Film Festival Network i l'European Children's Film Association.

Coeducació col·labora amb Col·lectiu Punt 6, amb qui ha publicat *Patis coeducatius. Guia per a la transformació feminista dels espais educatius*, amb Fil a l'Agulla i Candela, cooperativa d'acció comunitària i feminista. Des de l'entitat destaquen que fa uns anys es va fer un primer intent d'enxarxar-se amb altres entitats feministes que treballen en l'àmbit de l'educació des de la perspectiva de gènere. La proposta partia de la necessitat de fer conscient el malestar que els generava competir per un mateix mercat, d'intentar

consensuar preus (malgrat la diferència entre entitats més grans amb despeses d'estructura més elevades respecte a projectes més petits i nous) i d'articular un diàleg entre les entitats. En definitiva, crear un marc que fes més amable la competència. Aquest primer intent, però, no va tirar endavant i des de l'entitat, juntament amb altres projectes cooperatius feministes tenen la voluntat de crear una cooperativa de segon grau o una entitat amb una altra forma jurídica que les faci més fortes i les constitueixi com un *lobby* o grup de pressió. La cooperativa Spora Sinergies apunta que el fet de treballar per encàrrecs dona poc marge a la col·laboració amb altres entitats amigues i que, al cap i a la fi, amb elles sovint estan competint pels mateixos concursos. Des de l'entitat destaquen que la intercooperació aporta profunditat de reflexió en el treball, però que l'Administració ni la reconeix ni la paga, ja que si ho fes comportaria l'ampliació dels pressupostos de part de les feines que encarrega a les cooperatives.

A grans trets, les reflexions principals sobre la intercooperació que s'extreuen de les entrevistes són:

+	<p>Existeix una valoració positiva per part de les entitats pel que fa a la intercooperació, ja que senten que les enforteix, les protegeix i multiplica la seva capacitat transformadora.</p> <p>L'elaboració de materials pedagògics i teòrics de forma conjunta entre diverses entitats ofereix la possibilitat de complementar-se i presentar una proposta més àmplia i profunda.</p> <p>Algunes entitats entrevistades impulsen projectes intercooperatius que fomenten l'intercanvi de coneixement i perspectives entre entitats i multipliquen la seva divulgació i incidència.</p> <p>La intercooperació permet conèixer-se, compartir debats intel·lectuals i problemàtiques organitzacionals amb altres professionals externes a la pròpia cooperativa.</p>
-	<p>En una de les entitats es detecta el malestar pel fet de competir amb entitats amigues pel mateix mercat social.</p> <p>La idiosincràcia d'una de les entitats fa que tingui poc marge per a la col·laboració amb altres cooperatives afins, ja que sovint competeix amb elles pels mateixos concursos públics.</p> <p>Es detecta que hi ha una falta de reconeixement de la intercooperació com a valor afegit en els encàrrecs relacionats amb recerca, diagnosi o avaluació, ja que aquesta no es reflecteix en els pressupostos dels encàrrecs que les entitats reben per part de l'administració.</p>

Quadre 5. Reflexions principals respecte a la intercooperació

6.3. De portes enfora: col·laboració pública-cooperativa

Tots els projectes entrevistats tenen una relació habitual i regular amb l'administració, hi mantenen un diàleg, participen en espais de treball compartits, tenen contacte amb el seu personal tècnic i en reben finançament. Al llarg del temps les relacions i les possibilitats de permeabilitat del discurs dels projectes entrevistats han estat canviants. Una idea que comenten des de Drac Màgic (Entrevista Drac Màgic) i que es pot fer extensible als altres projectes es resumeix en aquestes paraules: *hem trobat molts aliats i aliades a les administracions, però la nostra feina també consisteix a seguir demanant accions i compromís en aquelles àrees on encara no s'ha assolit els objectius de la manera que ens sembla adient.*

Així doncs, es pot afirmar que aquestes entitats nodreixen l'administració, sigui a través del contacte amb les regidories d'ajuntaments, amb ens supralocals o bé amb departaments de la Generalitat; hi ha un traspàs d'informació i una relació professional. Les entitats han actuat com a assessores o com a clientes de l'administració, la qual reconeix la seva expertesa i les sap referents en l'àmbit del feminisme i la violència masclista. El treball de les entitats en l'assessorament i en l'elaboració de protocols, materials de

sensibilització i prevenció de la violència masclista, etc. podria considerar-se un reflex del paradigma públic-cooperatiu-comunitari. Segons Jordi Garcia Jané (Garcia Jané, 2018) aquesta relació és imprescindible per potenciar l'ESS des de les institucions i per assolir una economia postcapitalista. Per aconseguir-ho, segons el seu parer, és necessari refermar, consolidar i augmentar les polítiques públiques que potencien l'ESS, sigui a través de la compra pública responsable, dels concerts socials per gestionar serveis d'atenció a les persones o de la cooperació pública-cooperativa, pública-social o pública-comunitària, entre altres mesures.

6.3.1. Finançament de les entitats

En tots els projectes, la major part del finançament prové de recursos econòmics públics, sigui a través de subvencions o licitacions, o bé a través d'encàrrecs directes per part d'ajuntaments, diputacions o d'algun departament de la Generalitat. Cal destacar que hi ha diferències en la naturalesa de les entitats entrevistades que en determinen el tipus de finançament. Tamaia, per exemple, té una línia de treball pròpia orientada a la intervenció que busca recursos econòmics per poder continuar oferint els seus serveis. En canvi, dues de les cooperatives entrevistades, Spora Sinergies i Coeducació, treballen de forma gairebé exclusiva a partir d'encàrrecs fets per diverses administracions, que són les seves clientes principals.

Spora Sinergies treballa principalment a partir de la contractació directa o de contractes menors de concursos públics; no rep subvencions. Ofereix serveis que l'administració i, de manera més puntual, entitats privades i del tercer sector contracten. Des de la cooperativa no es defineixen com a especialistes en un àmbit concret, sinó que allò que els caracteritza és la manera de treballar en recerca aplicada i en el desenvolupament de metodologies participatives. El fet de fer recerca en diferents àmbits d'investigació els ha permès adaptar-se en funció de les necessitats de l'Administració.

La procedència dels recursos econòmics de Coeducació es podria quantificar en un 70% com a encàrrecs directes fets per part de l'administració i en un 30% com a subvencions. Les principals clientes de la cooperativa són les regidories d'Igualtat i d'Educació de diversos municipis que volen engegar projectes. Últimament, destaquen que estan rebent de forma creixent encàrrecs per part de centres educatius, però que a l'hora de rebre'ls intenten picar la porta de l'administració o demanar subvencions perquè el cost de la intervenció no recaigui en el centre educatiu. A l'entitat no tenen un projecte gran al qual destinin la major part dels recursos, això fa que diversifiquin la seva activitat en projectes petits, alguns dels quals s'obtenen a través de licitacions o són fruit de la intercooperació amb altres cooperatives, que han rebut alguna subvenció per part de l'administració.

Drac Màgic desenvolupa la seva tasca a través d'encàrrecs privats i públics, subvencions, licitacions i d'ingressos propis. Entre els encàrrecs que la cooperativa rep destaquen la realització de materials pedagògics de films demanats per alguns centres educatius, administracions i festivals de cinema. Pel que fa a les subvencions se'n reben per part de diverses administracions pel desenvolupament de projectes propis com són el programa educatiu per a escoles Construir Mirades o la Mostra Internacional de Films de Dones. Pel que fa a les licitacions, un exemple és la relació amb la Filmoteca, en què la cooperativa és proveïdora dels serveis educatius. Com a ingressos propis cal destacar la venda de drets i DVDs dels films de la distribuïdora Pack Màgic. Els recursos econòmics de l'Observatori provenen principalment de les quotes anuals dels ajuntaments que en formen part i de les subvencions que se sol·liciten a altres institucions, principalment a la Generalitat.

En el cas de Tamaia, abans de la crisi del 2008, l'entitat gaudia d'un finançament públic del 80% (a través de subvencions) que permetia sostenir el programa d'atenció i recuperació de les dones. El 20% restant l'obtenien a través d'activitats de prevenció i formació que desenvolupa l'entitat. Des d'aquest moment el finançament públic que rep el projecte se situa per sota del 50%. A la pàgina web de l'entitat s'hi poden

consultar les subvencions públiques que la cooperativa ha rebut entre el 2016 i el 2019, on s’hi detallen les institucions, els projectes i els imports concedits. Les administracions públiques que els han concedit subvencions són la Regidoria de Feminismes i LGTBI (Ajuntament de Barcelona), l’Àrea d’atenció a les persones, Àmbit d’Igualtat i ciutadania (Diputació de Barcelona), l’ICD i el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (Generalitat de Catalunya). L’entitat també rep una partida econòmica de l’Ajuntament de Castellbisbal i ha rebut suport econòmic per part d’Intermón Oxfam. Tot i això, els recursos econòmics no són suficients per a la viabilitat del projecte, ja que el 12 de juny de 2020, arran de la situació de la Covid-19, l’entitat va emetre un manifest de comiat anomenat “Posem la nostra vida al centre de la política” (Escurriol et al., 2020), on exposen que l’esquàlid finançament públic que reben en l’actualitat els suposa *una doble jornada laboral o la pèrdua del sentit original de la pròpia pràctica d’atenció: la mediació de la cura que passa per fer lloc i temps al procés de recuperació de les dones*. La sensació de les sòcies de Tamaia és d’esgotament i opten per l’autocura com a acte de resistència: *la intempèrie de Tamaia és d’ordre material i radica en la dificultat de sostenir un projecte d’atenció a dones que té un cost elevat i que, en els darrers anys, únicament rep un 50% de finançament públic. Aquesta realitat ens obliga a una doble jornada laboral, ens obliga a la formulació de propostes que ens permetin complementar el 50% del cost del projecte amb recursos propis, propostes que amb la Covid-19 s’han cancel·lat en la seva majoria*.

6.3.2. Permeabilització: incidència política

La metàfora de l’iceberg és àmpliament emprada pel feminisme per mostrar que la dimensió més coneguda de la violència masclista és com la punta d’un iceberg que sura visible per damunt la superfície del mar. La petita massa de glaç que es veu a simple vista és enganyosa perquè a sota de l’aigua, invisible i desconeguda, reposa una massa de glaç d’una dimensió molt més gran.

Figura 1. Iceberg de la violència masclista (CJAS, 2020).

A la imatge es diferencia, d'una banda, entre violència visible, més fàcil de detectar, i violència invisible, que és més subtil i més difícil d'identificar i, d'altra banda, entre violència explícita, més evident, i implícita, que passa més desapercebuda. I és que (Pernas, 2015) *la violencia de género puede aparentar ser mucho más "leve", por ejemplo cuando no se producen agresiones físicas, lo que complica enormemente tanto el trabajo de los jueces como la interpretación de las encuestas y estadísticas. Se distingue por el proceso destructivo increíblemente homogéneo que llevan a cabo los maltratadores y que reconocerá cualquiera que haya escuchado los testimonios de las mujeres.* Seguint l'argument de la mateixa autora (Pernas, 2015), és difícil combatre un mal que no es comprèn, ja que l'abordatge de la violència masclista és un tema d'una gran complexitat rodejat de molts estereotips i mites que en provoquen una falta de comprensió. El desenvolupament d'eines d'anàlisi i d'intervenció del feminisme ha contribuït que actualment estiguem familiaritzades amb imatges com la de l'iceberg de la violència masclista, així com en altres conceptes i termes. Però darrere de tots aquests discursos hi ha el treball a l'ombra de moltes entitats i col·lectius que els han anat articulant per contribuir a la comprensió i a l'erradicació de la violència masclista.

En aquesta part del treball s'analitza com les entitats entrevistades han contribuït a situar la realitat de la violència masclista a l'àmbit públic, a definir-la, a assenyalar les desigualtats de gènere sobre les quals s'assenta, a situar el protagonisme en les dones que l'han viscut, a definir quins són els recursos necessaris per intervenir-hi i en reivindicar la necessitat de formar i capacitar als i a les professionals que hi treballen. Les entrevistes s'han centrat en les principals contribucions que aquestes entitats han realitzat a l'administració, en tant que professionals expertes del seu àmbit d'intervenció (vegeu Annex 2. Contribucions destacades de les entitats a l'administració).

La cooperativa Tamaia va estar assessorant de forma continuada a l'ICD entre el 2005 i el 2007 a través d'un contracte de col·laboració. Va ser en aquest marc quan es va treballar en la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista; en aquell moment i des de la perspectiva de la cooperativa es van plantejar què es podia millorar respecte a la comprensió de la violència masclista i les seves repercussions en la vida de les dones a l'hora de redactar una llei de caràcter civil que pretenia articular un marc des d'on pensar la violència. Segons l'entitat representava una oportunitat, ja que tenien a favor el primer ICD feminista, amb representants institucionals que provenien de l'activisme feminista, que reconeixien els sabers de les entitats que treballaven en aquest àmbit. Tamaia, juntament amb altres entitats i professionals, va formar part del procés de treball de l'elaboració de la llei, que va ser molt participat.

Aquesta fita legislativa en el marc autonòmic va posar a l'agenda pública la violència masclista i va comprometre al govern de la Generalitat a afrontar-la. L'enunciat de la pròpia llei té molt de pes, ja que està plantejada com una llei de drets que interpel·la a l'administració a garantir-los. L'adjectiu que es va emprar per qualificar la violència va ser el de *masclista*, concepte que va comportar molt de debat dins del grup de treball de la llei, ja que es definia la manera en què es volia situar i significar qui exerceix aquesta violència; no només per assenyalar el subjecte de les agressions, sinó pel que implicava situar-la en un marc de relacions de poder i de discriminació i reconèixer-la com una violència estructural que pateixen les dones pel sol fet de ser-ho. Tamaia considera que una de les principals aportacions que va fer com a entitat i que va quedar recollida a la llei és l'abordatge de la violència masclista a partir del reconeixement de l'experiència de les dones que l'han viscut. En el preàmbul (Llei 5/2008, p.14) s'explicita: *Aquesta llei parteix, en primer lloc, del reconeixement de les mateixes experiències de les dones que han passat per diverses situacions de violència, a qui considera agents actives en el procés de transformació individual i col·lectiva de la nostra societat pel que fa al coneixement i a la superació d'aquest conflicte.*

Un altre aspecte remarcable de les aportacions de Tamaia es troba en l'elaboració de les definicions, com per exemple, les definicions dels conceptes de recuperació i reparació, que van substituir la idea de reinserció. Segons l'entitat, calia afirmar que les dones que passen per una situació de violència masclista han de tenir

dret a la reparació i a la recuperació. Va ser necessari definir i diferenciar clarament els dos conceptes: d'una banda, la *recuperació*, definida a la llei (Llei 5/2008, p.33) com *l'etapa del cycle personal i social d'una dona que ha viscut situacions de violència en què es produeix el restabliment de tots els àmbits danyats per la situació viscuda*. És a dir, està relacionada amb la part de treball personal, emocional i psicològic, el qual l'administració ha de possibilitar.

La *reparació*, en canvi, se la defineix (Llei 5/2008, p.33) com *el conjunt de mesures jurídiques, econòmiques, socials, laborals, sanitàries, educatives i similars, preses pels diversos organismes i agents responsables de la intervenció en l'àmbit de la violència masclista, que contribueixen al restabliment de tots els àmbits danyats per la situació viscuda*. O sigui, consisteix a reparar el dany sofert per les dones a qui se les ha vulnerat el seu dret bàsic a viure sense cap manifestació de violència masclista i que l'administració no ha pogut garantir. La reparació s'articula a través de l'accés als recursos socials i econòmics necessaris perquè el procés traumàtic viscut tingui la menor incidència possible a la vida de les dones i en el dret de ser ateses dignament i a no ser revictimitzades⁹. En el marc de l'elaboració de la llei, Tamaia també va contribuir en la definició dels recursos de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violència masclista: van descriure com havien de ser els recursos i els serveis de la xarxa, les garanties que havien de complir i les condicions de les professionals que hi treballen.

La llei autonòmica és el paraigua que interpel·la a la Generalitat a desenvolupar una intervenció interdisciplinària i interdepartamental, fet que ha derivat en l'elaboració de protocols per implementar serveis i ajudes específiques. Segons l'article 85.1 (Llei 5/2008, p.87) *els protocols han d'establir la concreció i el procediment de les actuacions i també de les responsabilitats dels sectors implicats en el tractament de la violència masclista, amb l'objecte de garantir la prevenció, l'atenció eficaç i personalitzada i la recuperació de les dones que es troben en situació de risc o que són víctimes de la violència masclista*. Des del 2009 fins al 2013 Spora Sinergies va participar de la mà de l'ICD d'aleshores en l'elaboració de les eines en què es va materialitzar la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista i en aquest context, l'entitat va estar col·laborant amb el Safareig (associació ubicada a Cerdanyola del Vallès que ofereix serveis d'atenció, prevenció i formació per un abordatge integral de les violències vers les dones) per idear els circuits territorials de coordinació a través dels quals s'havia d'articular la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violència masclista. Entre els diversos protocols que va elaborar aquesta consultora social destaca el *Protocol de Joventut per a l'abordatge coordinat de la violència masclista* que l'Agència Catalana de la Joventut va encarregar-li el 2012. L'objectiu d'aquest protocol era implicar els punts i els casals joves municipals de tot el territori català per corresponsabilitzar-los en la detecció i la intervenció en violència masclista; se'ls feia partícips per definir quin rol hi havia de tenir el personal tècnic de joventut. Per elaborar el protocol es va organitzar una comissió de treball amb professionals de diferents llocs de Catalunya per copsar la diversitat de realitats i serveis, i per definir una estratègia de coordinació amb els serveis especialitzats: els SIADs i SIEs¹⁰.

Segons Spora Sinergies, els protocols són l'eina, però la manera de posar-los en pràctica són els circuits o els espais de treball en xarxa. Per tal que un protocol sigui efectiu, cada comarca o municipi hauria de disposar

⁹ La Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista defineix la victimització secundària o revictimització com *el maltractament addicional exercit contra les dones que es troben en situacions de violència masclista com a conseqüència directa o indirecta dels dèficits –quantitatius i qualitius– de les intervencions dutes a terme pels organismes responsables, i també per les actuacions desencertades provinents d'altres*.

¹⁰ Els SIADs són les Oficines d'informació de l'Institut Català de les Dones i els Serveis d'informació i atenció a les dones (SIAD), de titularitat municipal o comarcal, que informen a les dones sobre qualsevol matèria i, si s'escau, les deriven cap a altres entitats i organismes. Els SIEs són els Serveis d'Intervenció Especialitzada en violència masclista, del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, que ofereixen informació, atenció i recuperació a les dones que es troben en situacions de violència masclista i a les seves filles i fills.

d'un circuit de treball per a l'abordatge de la violència masclista que mantingui viu el protocol. És fonamental que el circuit es mantingui viu per tal de poder debatre i reflexionar sobre quins són els temes de rellevància a cada moment i actualitzar-se. Segons l'entitat aquí rau la principal dificultat, ja que hi ha circuits que funcionen i d'altres no; l'eficiència d'un circuit sovint depèn de la trajectòria d'aquest, de si existeix o no el lideratge per part d'una persona (una tècnica de joventut o la representant del SIAD) i si a aquesta se li dona la legitimitat i el reconeixement des de la institució, ja que aquestes professionals acostumen a ser les que provenen de les àrees amb menor reconeixement. L'existència de lideratge i d'un context favorable perquè existeixi són dos aspectes clau pel funcionament d'un circuit i la pervivència d'un protocol. Segons el parer de la cooperativa, i malgrat que no es va fer una avaluació posterior del protocol de joventut, pensen que en el seu moment va ser un èxit, ja que tenen constància que el personal de joventut el tenia com a text de referència.

Aquest protocol concret es va centrar a anomenar i exemplificar amb el desgranament més gran possible els diferents tipus de violència masclista més enllà de les categories i del que cadascú entén com a tal amb l'objectiu de facilitar-ne la detecció per part del personal tècnic de joventut. En el protocol es mostren indicadors de sospita de violència masclista segons l'àmbit; es parla de diferents tipus de violències implícites (estructural, simbòlica i institucional, malgrat que la darrera no se la citi a la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista) i es descriuen exemples concrets de violència física, sexual, econòmica i de violència psicològica, desgranant-la en conductes de violència ambiental i social. Aquesta és una aportació important, tenint en compte que *les situacions de violència masclista en parelles joves acostumen a expressar-se a través de la violència psicològica i que rarament s'exerceix violència física [...] el més freqüent són les actituds de menyspreu, amenaces, humiliacions, gelosia exagerada i conductes de control o assetjament* (Protocol Joventut, 2013, p.21).

El capítol 4 de la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista està dedicat a l'àmbit educatiu. Segons l'article 12 (Llei 5/2008, p.45) *els valors de la coeducació i els principis de l'escola inclusiva [...] han de tenir un caràcter permanent i transversal en l'acció de govern del departament competent en matèria educativa*. Aquest article estableix els principis de la coeducació com un element fonamental en la prevenció de la violència masclista i en la construcció d'una societat sense subordinacions culturals i socials entre dones i homes. Coeducació va participar en l'elaboració del *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat*, els objectius específics del qual (Protocol violència masclista entre alumnat, 2019) són sensibilitzar la comunitat escolar sobre la necessitat d'incorporar la coeducació per fomentar relacions equitatives i lliures de violència; fomentar la implementació de mesures preventives en els centres educatius; facilitar la detecció de conductes de violència masclista entre l'alumnat; promoure les intervencions educatives a l'alumnat implicat i les seves famílies en situacions de violència masclista i establir un circuit de coordinació entre els diferents membres de la comunitat escolar i educativa implicats en el protocol. Des de la cooperativa destaquen que va ser una col·laboració remunerada amb personal tècnic de l'administració amb el qual es van entendre molt bé i que com a entitat es van sentir escoltada. Coeducació va aportar el seu coneixement en temes de formació de professorat i de prevenció de la violència masclista, ja que a l'entitat treballen sobretot amb el professorat de centres educatius perquè són les persones que interaccionen de forma contínua amb els infants i consideren que així la capacitat d'impacte és exponencial. La intenció de les formacions de l'entitat és entendre l'escola com un espai més de reproducció de lògiques masclistes i no inclusives si el professorat no es revisa les pròpies creences i les dinàmiques amb els infants.

Des de l'entitat consideren que la mirada coeducativa hauria d'estar present en tot el professorat perquè són assalariats/des públics/ques amb un marc legislatiu que obliga a tenir aquest abordatge. Per responsabilitat pública hi hauria de ser, tal com s'especifica a l'article 15.2 de la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008): *El departament competent en matèria educativa ha d'incloure en els plans*

de formació inicials i permanents del professorat una formació específica en matèria de coeducació. Així mateix, ha de facilitar les eines metodològiques d'actuació davant situacions concretes de violència masclista. A la pràctica, però, la coeducació no té una implementació efectiva, ni pel que fa a la capacitació i formació de professorat ni pel que fa a la implementació als centres educatius. Després de l'assessorament en aquest protocol, Coeducació va rebre dos encàrrecs dels quals en fan una valoració molt diferent: d'una banda, un monogràfic sobre violències masclistes i, d'altra banda, el disseny d'uns tallers i activitats que el professorat aplicaria a l'aula. El personal tècnic de l'administració del primer encàrrec els va donar molta llibertat i es van entendre molt bé treballant perquè sentien que parlaven el mateix llenguatge, però la relació amb l'altre equip de l'administració va ser més complicada perquè contínuament demanaven retocs a les propostes de la cooperativa. Això denota com la relació amb l'administració normalment depèn del personal tècnic que hi treballa i de com aquest encaixa les propostes del projecte cooperatiu que realitza l'encàrrec.

Pel que fa a l'elaboració de materials de sensibilització i prevenció en violència masclista, Drac Màgic també contribueix a l'ampliació de la diversitat d'imaginari oferint activitats formatives en llenguatge audiovisual amb perspectiva feminista, decolonial, que fomenta la cultura de pau, la coeducació i la diversitat sexual a l'alumnat dels centres educatius a través del programa Construir Mirades, amb una oferta de propostes que van des de parvulari fins a batxillerat i cicles formatius. Drac Màgic com a entitat es troba a cavall entre l'àmbit educatiu, amb una àmplia oferta de tallers i activitats escolars, i l'àmbit del llenguatge visual, en què s'inclouen els mitjans, amb la Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona i la gestió de l'Observatori, així que la tasca de l'entitat també s'emmarca en l'àmbit dels mitjans de comunicació, que en la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista s'articula al capítol 6.

En aquest àmbit cal tenir en compte, tal com s'explica a *Gènere i mitjans de comunicació. Eines per visibilitzar les aportacions de les dones* (Gènere i mitjans de comunicació, 2011), que el tractament tradicional de les notícies de violència contra les dones als mitjans de comunicació es limitava a les pàgines de successos i sovint eren titllades de "crims passionals". Però el desembre de 1997 es va produir un punt d'inflexió arran de l'assassinat d'Ana Orantes, ja que dies abans aquesta dona de 60 anys havia explicat a Canal Sur la violència que havia rebut per part del seu exmarit. El cas va provocar una forta commoció, ja que la dona que la gent va poder veure per televisió era una persona corrent, amb qui l'audiència es podia identificar. Els mitjans van donar prioritat a aquesta notícia, que va obrir teleinformatius i va ocupar portades a la premsa escrita. Aquest succés va despertar un debat públic i va suposar un canvi en la consideració social de la violència contra les dones, que es començava a percebre com un problema estructural que sobrepassava l'esfera familiar i privada. El debat també es va ampliar sobre com tractar les notícies relacionades amb la violència masclista.

El 2004, a Catalunya es van publicar les *Recomanacions sobre el tractament de la violència de gènere als programes informatius i d'entreteniment als mitjans de comunicació*, impulsades per diverses administracions públiques, mitjans de comunicació i associacions professionals que es van actualitzar i revisar l'any 2009. En la revisió de 2009, que donà lloc a la publicació *Recomanacions sobre el tractament de la violència masclista als mitjans de comunicació* hi va participar l'Observatori, amb l'objectiu de posar a l'agenda la responsabilitat que tenen els mitjans de comunicació en la cobertura mediàtica de les notícies relatives a la violència masclista, assenyalant-ne les males pràctiques comunicatives i proposant estratègies i bones pràctiques per tal de repensar-ne la cobertura. Segons l'Observatori, l'impacte de la seva tasca ha estat el de fer visible el punt de vista de les dones pel que fa a la seva representació en els mitjans de comunicació i a generar espais de debat públic sobre el paper de les dones en l'àmbit comunicatiu davant la manca de formació i sensibilització dels i les professionals dels mitjans de comunicació en temàtiques i problemes que afecten específicament a les vides de les dones. I és que la particularitat del projecte és que no neix com un observatori d'anàlisi, sinó que proposa un treball de dinamització del debat públic.

Un altre recurs que ha creat l'entitat per donar resposta a la necessitat dels ajuntaments és la *Guia jurídica orientativa sobre l'ús d'una comunicació no sexista en l'àmbit de les administracions locals*, que facilita als ajuntaments l'accés a un recurs que permet incorporar les recomanacions de la guia a les seves normatives, ordenances, reglaments, instruccions, etc. Fent ús de la guia, el 2019, l'Ajuntament de Sant Just Desvern, per exemple, va aprovar un reglament sobre l'ús d'una comunicació no sexista. Des de l'entitat expressen que el fet que l'Observatori sigui una associació d'ajuntaments fa que el discurs que es promou compti sovint amb l'acompanyament d'accions per part de les regidores i tècniques d'igualtat.

Sobre la permeabilització del discurs de les entitats a l'administració, es pot afirmar que les entitats analitzades fan una tasca amb una doble vessant: d'una banda, han contribuït a la institucionalització del discurs feminista, és a dir, a construir part del discurs que es promou des dels ens locals, supralocals i la Generalitat mitjançant la realització de serveis per a l'administració i, d'altra banda, actuen com a grups de pressió visibilitzant i denunciant problemàtiques que a escala institucional no s'estan resolent. És reconeixible la relació fluctuant entre aquestes entitats, el personal tècnic de l'administració i el lideratge que es fa des dels diferents ens públics, que està estretament relacionat amb el color polític que governa. També és reconeixible la incidència política d'aquestes entitats, ja que el fet de donar i haver donat cobertura a unes determinades necessitats socials fa que, després de l'experiència acumulada dels anys, actualment se les consideri entitats referents en matèria de perspectiva de gènere i de l'abordatge de la violència masclista.

6.3.3. Impermeabilització: el discurs de les entitats que queda al marge

Les entitats entrevistades es perceben com agents que reivindiquen a l'administració que posi els recursos necessaris per fer front a les mancances existents en les eines d'intervenció en l'abordatge de la violència masclista i contribueixi a crear intervencions inclusives, que no deixin al marge i sense garanties a una part de les víctimes que l'han viscut o que la viuen. Totes les entitats fan referència a la necessitat de dotar dels recursos econòmics pertinents als serveis per a l'abordatge de la violència masclista i de facilitar formació específica en perspectiva de gènere, coeducació i/o violència masclista als professionals implicats en tots els àmbits d'intervenció, com són els centres d'atenció primària, centres educatius, punts joves, operadors jurídics, personal de l'administració pública, etc. En aquest apartat es fa referència a dos dels esculls principals per assolir l'erradicació de la violència masclista que han aparegut a les entrevistes: la falta de reconeixement de la violència institucional i la falta de l'abordatge des d'una perspectiva interseccional.

Pel que fa a la violència institucional, durant l'elaboració de la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista i des dels grups de treball que participaven en la seva redacció, entre els quals hi havia Tamaia, es va intentar fer incidència amb aquesta, però no es va aconseguir l'aprovació de la llei amb el reconeixement explícit d'aquesta violència en el seu articulat. A la llei tan sols es parla de revictimització o victimització secundària, però no de violència institucional. Segons l'informe d'Irídia (Vall, C., 2018, p.12), la revictimització i la violència institucional no són sinònims: la revictimització *permetria identificar conductes inherents al procés, de caràcter estructural i sistèmic. Aquestes conductes no venen purament marcades pel que anomenaríem ideologia de gènere de biaix masclista sinó que estarien vinculades directament al sistema penal i el paper clàssic atribuït a les víctimes en aquest.* Les conductes revictimitzadores es poden donar tant per acció com per omissió: no assegurar-se que les víctimes tinguin l'atenció temporal i merescuda per explicar-se dins de sala per una qüestió de manca de recursos, les necessitats rituàries per validar el testimoni com a prova que fan que les víctimes hagin de repetir la seva història diverses vegades (assistència sanitària, declaració policial i declaració judicial), etc. que provoquen que la majoria de les dones/noies que interposen denúncia no sentin que el procés és seu i que no sàpiguen com serà el curs judicial. Aquestes detecten una falta de coneixements relatius als delictes o sobre com tractar-les per part dels advocats/des assignats/des i busquen la informació en entitats especialitzades.

En canvi, la violència institucional (Vall, C., 2018, p.14) *seria una part no inherent del procés sinó que es veuria profundament marcada per aquelles actuacions de caràcter individual (tot i que es poden reproduir de manera sistèmica) pels operadors jurídics que intervenen en el procés. Són accions que només els intervinents en el procés poden dur a terme contra les víctimes, serien conductes voluntàries i innecessàries per a dirimir el procés.* Aquest tipus de violència pot manifestar-se en violència física, sexual, psíquica, simbòlica o ambiental i és exercida de manera abusiva per personal de l'Estat, o bé per l'Estat mateix de manera difusa, en compliment de les seves funcions incloent normes, protocols, pràctiques institucionals, maneres d'actuar d'una persona o grups de persones. Igual que en la revictimització, les conductes pròpies de la violència institucional poden ser omissives o actives; poden anar des de la redacció d'informes i denúncies que no dimensionen la violència sexual com una vulneració greu de drets humans a causa de la incredulitat mostrada per part d'agents policials; la pràctica habitual de fer comentaris 'fora de lloc' que intenten invocar mites per part dels jutges si la víctima no s'ajusta a l'imaginari popular; la forta convicció per part de professionals de l'àmbit del dret que els homes "normals" no cometien violència sexual o la incomprensió de les violències sexuals que es donen en àmbits coneguts per la víctima, fets que provoquen que la majoria de les víctimes hagi de provar primer la seva innocència i després provar de demostrar la culpabilitat dels seus agressors. Sembla que aquesta doble tasca probatòria és necessària per aconseguir que el cas acabi amb condemna.

Un altre aspecte directament relacionat amb la violència institucional són les condicions de treball en què se situen les professionals que atenen les dones en situació de violència masclista que, segons Tamaia (Escuriol et al., 2020), és un dels motius del seu tancament: *una vivència fruit de la manca de recursos i la manca de reconeixement i de condicions dignes per a les professionals que acompanyem les dones en situació de violència masclista en el seu procés de recuperació i, també, de la manca de recursos i la manca de reconeixement i de condicions dignes per a les dones en situació de violència masclista, experiència que ens col·loca en la paradoxa de sentir d'adreçar les dones a una xarxa de serveis que no és suficient per evitar-los-hi a elles, també, la intempèrie.* La vivència de les professionals que no poden resoldre la situació de les dones perquè l'administració per la qual donen la cara no està capacitada per fer-ho els genera patiment, ja que són les professionals les que estan sostenint un sistema amb moltes mancances, en el qual l'estructura no les acompanya i elles són les que estan en contacte directe amb el patiment emocional de les dones que han viscut o estan vivint violència. Això provoca que moltes professionals de recursos i serveis d'atenció a dones en situació de violència masclista emmalalteixen o bé que desisteixin per no participar d'aquest sistema. La denúncia d'aquestes professionals apel·la directament a l'article 64.5 de la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008, p.76), segons el qual *l'Administració de la Generalitat ha d'establir mesures de suport i cura per a les persones professionals en exercici que tractin situacions de violència, per tal de prevenir i evitar els processos d'esgotament, confusió i desgast professional.*

La manca d'una veritable mirada interseccional és un altre dels esculls per a l'abordatge de la violència masclista. Les entitats entrevistades parlen de la importància d'incorporar aquesta mirada a tots els serveis i recursos, així com a les polítiques públiques. Tal com es destaca a l'informe de la Fundació Surt (Solà; García, 2019, p.34), *la major part dels serveis d'atenció en violència masclista acostumen a abordar el gènere com a principal eix de desigualtat i no presten atenció a altres desigualtats, com l'orientació sexual, la classe social, la procedència, la raça, la religió i la diversitat funcional, o, si més no, les releguen a un segon pla. De la mateixa manera, els serveis de diversitat sexual i de gènere posen el focus en la LGTBIfòbia i deixen de banda altres desigualtats socials.* Des de Tamaia reconeixen que és fonamental treballar des de la interseccionalitat. Remarquen que s'ha d'entrenar aquesta mirada i observar la pròpia pràctica professional per revisar si hi està en consonància, així com és necessari un estatus formatiu que doti d'eines i referents a les professionals. Reconeixen també la importància de tenir presents els serveis de referència, com per exemple, el col·lectiu de Dones No Estàndards en relació amb el capacitisme o bé

Creación Positiva amb relació a casos de violència contra persones LGTBI. Plantegen que la manera de treballar hauria de ser fent xarxa amb aquests serveis per poder fer consultes concretes: *això ens enriquiria a totes i donaríem veu a aquelles persones que veritablement estan patint aquestes opressions. Afavorim que hi hagi col·lectius especialitzats i que siguin de referència perquè les altres professionals ens puguem guiar en relació amb la seva tasca* (Entrevista Tamaia).

Des de Spora Sinergies comenten que la mirada interseccional no existeix i que no totes les referents dels SIADs i tècniques d'igualtat (en funció del territori i de la persona) tenen una perspectiva feminista amb un debat profund que vagi més enllà dels temes de debat principals. Per a les entitats, la interseccionalitat actualment no és una realitat en l'abordatge de la violència masclista malgrat que la Llei del dret a les dones a eradicar la violència masclista dedica el cinquè capítol a les accions dels poders públics en situacions específiques, com són la immigració, la transsexualitat, el món rural, la discapacitat, la mutilació genital femenina, entre altres. A més a més, els recursos per fer front a situacions específiques en les quals interseccionen diverses discriminacions són insuficients perquè tal com apunta Spora Sinergies, pel que fa a la recuperació, aquesta s'ha quedat en la recuperació psicològica de llarga durada i segueix havent-hi un buit de recursos amb dones que es troben en una situació de vulnerabilitat molt extrema, a les quals no se les està sostenint. *Qui es queda tirada sense un lloc on viure? Són perfils d'extrema vulnerabilitat: si estan forçades a mantenir el vincle amb la persona agressora és perquè no tenen ni els recursos mínims per sortir de la situació. L'habitatge, per exemple, és un problema més dins de molts d'altres existents i la violència masclista és una especificitat més en una conjunció d'altres problemes. Com conjugues les mirades en un dèficit general de recursos socials?* (Entrevista Spora Sinergies).

7. Conclusions

L'associació i les cooperatives analitzades treballen des de diferents àmbits per a l'assoliment d'un objectiu compartit: l'eliminació de la violència masclista. L'activitat de totes elles té una incidència en la dimensió cultural i social de la violència, ja que la fita que persegueixen, entre altres, és desarticlar els sistemes de creences que legitimen i perpetuen la discriminació de les dones introduint la perspectiva de gènere com a eina d'anàlisi. Històricament, algunes entitats feministes com Tamaia han assumit l'atenció i l'acompanyament a les dones en situació de violència amb una perspectiva i una manera de fer pròpia i altres, com Drac Màgic i més tard l'Observatori, han impulsat una línia de treball pròpia i pionera en el moment de la seva creació. Aquestes tres entitats són les que acumulen més anys de trajectòria i, avui dia, són entitats professionalitzades que treballen en un àmbit específic i que són referents en les seves matèries. La naturalesa que caracteritza les entitats analitzades és d'índole diversa, ja que algunes ofereixen un servei molt concret o tenen una línia pròpia molt concreta, com és el cas de Tamaia, Drac Màgic i l'Observatori i les altres, Coeducació i Spora, de constitució més recent, més que desenvolupar projectes propis treballen per encàrrecs realitzats per part de l'administració, fet que comporta que s'adaptin a les seves necessitats.

Les quatre cooperatives entrevistades, a excepció de l'Observatori, tenen una autopercepció positiva pel que fa a la seva cultura organitzacional. Totes presenten una reflexió al voltant de quines són o podrien ser les millors eines de gestió i de sosteniment de l'equip i, amb més o menys grau d'aprofundiment, han adoptat mesures que s'han fet a mida, segons les necessitats de la pròpia entitat i les persones que la formen. Aquestes mesures busquen situar en primer pla l'atenció en la cura de les relacions interpersonals en el si de l'equip, la resolució de malestars i la reorganització del temps de treball productiu i remunerat en relació amb el temps de la vida quotidiana per tal de fer sostenibles i vivibles les pròpies vides. En tots els projectes, hi ha la voluntat de vetllar pel benestar de totes les persones que conformen l'equip i existeix la vivència en positiu d'un sentiment de pertinença a un projecte compartit. Pel que fa al feminisme, les entitats entrevistades consideren que aquest ho travessa tot i el viuen en clau de procés com un continu de debats i aprecien la intercooperació com un valor que les enforteix i multiplica.

Les entitats analitzades són petites, ja que la majoria compta amb un equip regular de menys de 10 persones i són precàries perquè no disposen d'un coixí econòmic gran i depenen de subvencions i contractacions públiques. Aquest fet fa que la seva viabilitat sigui fràgil, molt dependent de l'administració, dels pressupostos aprovats pel govern i susceptibles a patir els canvis d'aquest. En aquest sentit, la forta especialització i el fet de rebre gairebé la totalitat dels recursos econòmics per part de l'administració fa més fràgils algunes d'aquestes entitats respecte a altres que ofereixen activitats i disposen de fonts de finançament més diversificades.

Part d'aquestes entitats tenen la sensació d'estar fent un servei públic externalitzat i precaritzat; se senten mà d'obra barata que l'administració empra per implementar projectes que s'haurien de fer des de dins de les institucions. Aquesta percepció per part d'algunes entitats planteja el debat sobre si realment es pot parlar d'una col·laboració pública-cooperativa o si, més aviat, s'hauria de parlar d'una externalització de l'administració. A més a més, es detecta cert malestar derivat de la sensació d'usurpació de contingut de les entitats per part de l'administració perquè quan les polítiques públiques inclouen a les entitats sovint s'estableix una relació de vassallatge com pot succeir, per exemple, en l'elaboració de protocols o l'assistència a reunions participatives, que moltes vegades són col·laboracions no remunerades. El cas és que aquestes entitats realitzen una tasca social emparada per la legislació i que hauria de ser de compliment obligatori amb la llei a la mà, així que l'administració hauria de garantir que les entitats a qui encarrega serveis específics rebin els recursos econòmics necessaris per portar a terme la seva tasca i hauria de remunerar l'assessorament que rep d'aquestes en el marc de qualsevol participació per reconèixer i valorar la seva tasca, ja que les reflexions i coneixement aportats són fruit del seu treball.

La Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista de 2008 estableix un marc de reconeixement de la violència masclista ampli i possibilita una intervenció interdepartamental, així com estableix una xarxa de serveis i recursos públics. La possibilitat de treballar per tal de fer efectiu el que es proposa en el seu articulat existeix, però per fer-ho s'ha de dotar dels recursos per implementar la coeducació als centres educatius, per capacitar i formar al professorat, per incloure la perspectiva feminista en la formació dels i les professionals dels mitjans de comunicació i capacitar els i les professionals que treballen amb dones en situació de violència. I per assolir-ho, les entitats analitzades estan treballant-hi i pressionant a l'administració per prendre mesures més compromeses per tal que allò que la llei especifica s'apliqui amb efectivitat.

Els principals reptes que encara queden pendents són el reconeixement de la violència institucional, que suposaria donar un recurs tant a les dones com a les professionals que treballen en aquest àmbit per defensar els drets de les dones i la incorporació de la mirada interseccional als serveis i recursos públics, tal com ja estan fent gran part de les entitats independents de l'administració, amb l'objectiu d'aconseguir acompanyar a persones que sovint queden al marge, desprotegides, amb uns serveis amb una mirada orientada principalment des del binomi home-dona i amb el focus posat en la violència en l'àmbit de la parella i familiar.

Pel que fa a l'elaboració de protocols i la seva aplicació, algunes entitats comparteixen que falta estratègia per part de l'administració, ja que s'haurien de fer revisions i avaluacions dels protocols, i que un cop avaluats, s'haurien de fer ajustaments pertinents segons els resultats obtinguts. Existeix també la percepció que l'administració hauria de cuidar més la participació de les entitats i fer-les partícips de l'impacte o l'abast dels protocols en els quals participen perquè en molts casos el desconeixen. És a dir, no existeix un seguiment o un traspàs d'informació per part de l'administració vers les entitats més enllà de l'enviament de la versió final del document en el que han participat, però no s'informa sobre l'abast que té. També s'apunta que les polítiques públiques van per modes i que els diferents moments polítics tenen un efecte i una influència en com es gestionen aquestes polítiques i que per tal que els protocols es mantinguin vius s'ha de mantenir viu el circuit de recursos, així que és necessària una coordinació i un lideratge fort.

Per tal que el lideratge sigui efectiu és fonamental que hi hagi voluntat política; cal tenir en compte que quan la llei es va aprovar el 2008 hi havia el govern del tripartit, però amb el canvi de legislatura el 2010 i, tal com apunten diverses de les entitats entrevistades, es va començar una progressiva neutralització de l'ICD, *que es va anar buidant de contingut, ja que les persones claus pel funcionament del seu lideratge ja no hi són. S'ha notat molt la diferència de quan hi havia dones a la institució que provenien del moviment feminista i d'altres que no* (Entrevista Tamaia). La dimensió política del moment va tenir el seu impacte i la tradició política del país és que quan guanyen les eleccions altres partits desestimen el que ha fet el govern anterior. Un tema estretament vinculat a la voluntat política és la manca de recursos destinats a l'abordatge de la violència masclista, que al llarg de les entrevistes apareix com una constant. A l'avantprojecte de la llei, l'ICD va estimar que per complir la norma s'havien d'invertir 22 milions d'euros el 2007 i 29 milions, el 2010. Però la realitat és que l'ICD el 2019 comptava amb un escàs pressupost de 8 milions d'euros. Durant els anys de la crisi, va veure com es reduïa dràsticament la seva dotació –passant dels 13 als 7,5 milions– i mai més ha tornat a recuperar-se (Peiró et al., 2019).

És en aquest context d'insuficiència de recursos i de falta de compromís polític per abordar aquesta problemàtica social que una de les cooperatives referents en l'àmbit de la violència masclista tancarà les portes a finals de juliol perquè, tal com expressa Marta Vergonyós (La Bonne, 2020), *Tamaia tanca i a les dones ens segueixen matant; i les polítiques de prevenció per erradicar la violència masclista fan vergonya, perquè si aquelles que es diuen feministes a les noves polítiques i que tenen la responsabilitat de fer que un projecte com el de Tamaia no hagi de tancar, sinó consolidar-se per seguir irradiant la seva bona pràctica, no ho fan, és que potser si que haurem de tancar totes i fer evident el desert que sostenim les entitats de dones a costa de moltes coses.*

8. Bibliografia

Llibres i articles

- Comas, 2011:** Comas d'Argemir, D. (2011). La violencia sobre las mujeres en la agenda política, en la sociedad y en los medios de comunicación. *Ankulegi*, 15, 175-190.
- Esteban, 2019:** Esteban, M. L. (2019). *El feminisme i les transformacions en la política*. Pol·len Edicions.
- Gil, 2011:** Gil, S. L. (2011). *Nuevos feminismos. Sentidos comunes en la dispersión*. Traficantes de sueños.
- Lite; Mansilla, 2018:** Lite, A.; Mansilla, E. (2018). *Pràctiques transformadores de l'economia solidària a Barcelona*. Coòpolis.
- Pérez Orozco, 2014:** Pérez Orozco, A. (2014). *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Traficantes de sueños.
- Segura, 2019:** Segura, I. (2019). *Barcelona feminista 1975-1988*. Ajuntament de Barcelona.

Fonts electròniques

- Bonete, 2020:** Bonete, B. (2020). *Anàlisi de l'Enquesta de Violència Masclista a Catalunya de 2016 des d'una perspectiva feminista i interseccional* (2020). Disponible a: http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/Observatori/05_dades/Violencias_masclistas/200617-ICD-EVMC-2016-Analisis-desde-una-perspectiva-feminista-e-interseccional-Publicacion-Completa-CAT.pdf (accés juliol 2020).
- CJAS, 2020:** Centre Jove d'Atenció a les Sexualitats. Iceberg de la violència masclista. Disponible a: <https://centrejove.org/ambits/violencias/> (accés abril 2020).
- Comissionat, 2020:** Comissionat. Què és l'Economia Social i Solidària? Disponible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/economia-social-solidaria/ca/que-es-leconomia-social-i-solidaria> (accés abril 2020).
- Declaració i Plataforma Acció Beijing, 2015:** *Declaración y Plataforma de Acción de Beijing Declaración política y documentos resultados de Beijing +5* (2015). Disponible a: <https://www.unwomen.org/es/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration> (accés maig 2020).
- Entrevista Sonia Vivas, 2020:** Ardèvol, C. (2020). "El masclisme és una malaltia de transmissió social". *Vilaweb*. Disponible a: <https://www.vilaweb.cat/noticies/sonia-vivas-el-masclisme-es-una-malaltia-de-transmissio-social/> (accés juny 2020).
- Escuriol et al., 2020:** Escuriol, R.; Graell, R. G.; Masià, B.; Moy, L.; Vidal, C. (2020) *Manifest de comiat. Posem la nostra vida al centre de la política*. <https://medium.com/@tamaiacoop/manifest-de-comiat-posem-la-nostra-vida-al-centre-de-la-politica-76f7182defe4> (accés juny 2020).
- Estatut Autonomia, 2016:** Estatut d'Autonomia de Catalunya (2016). Parlament de Catalunya. Disponible a: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf> (accés maig 2020).
- FCTC, 2016:** *Estudi sobre gestió democràtica, transparència, igualtat de gènere i conciliació a les cooperatives de treball* (2016). Federació de Cooperatives de Treball Catalunya. Disponible a: https://www.cooperativest treball.coop/sites/default/files/materials/estudi_descriptiu.pdf (accés juny 2020).
- Femicidio.net, 2019:** Femicidio.net (2019). Listado de feminicidios y otros asesinatos de mujeres cometidos por hombres en España en 2019. Disponible a: <https://femicidio.net/articulo/listado-femicidios-y-otros-asesinatos-mujeres-cometidos-hombres-esp%C3%B1a-2019> (accés maig 2020).

- Gènere i mitjans de comunicació, 2011:** *Gènere i mitjans de comunicació. Eines per visibilitzar les aportacions de les dones* (2011). Consell de l'Audiovisual de Catalunya; Institut Català de les Dones; Col·legi de Periodistes de Catalunya Disponible a: http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/mco_manual_eines.pdf (accés maig 2020).
- Grenzner, 2018:** G. Grenzner, J. (2018). "Cronologia: 40 anys de lluita feminista a Catalunya". *El Crític*. Disponible a: <https://www.elcritic.cat/dades/cronologia-40-anys-de-lluita-feminista-a-catalunya-12200> (accés maig 2020).
- Instituto Mujer, 2018:** Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades. Delitos contra la libertad sexual. Victimizaciones. Disponible a: <http://www.inmujer.gob.es/MujerCifras/Violencia/DelitosLibertadSexual.htm> (accés maig 2020).
- Instituto Mujer, 2019:** Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades. Denuncias por violencia de género según Comunidad Autónoma. Disponible a: <http://www.inmujer.gob.es/MujerCifras/Violencia/AmbitoJudicial.htm> (accés maig 2020).
- Instituto Mujer, 2020:** Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades. Víctimas mortales por violencia de género según Comunidad Autónoma. Disponible a: <http://www.inmujer.gob.es/MujerCifras/Violencia/VictimasMortalesVG.htm> (accés maig 2020).
- La Bonne, 2020:** La Bonne. TAMAIA tanca, i doncs què hem de fer? Disponible a: <https://labonne.org/tamaia-tanca-i-doncs-que-hem-de-fer/> (accés juny 2020).
- La fede.cat, 2018:** *Perspectiva feminista i ètica de la cura* (2018). Lafede.cat. Disponible a: http://lafede.cat/eticadelacura/wp-content/uploads/2019/01/SembrantCures_Guia-1.pdf (accés juny 2020).
- Ley Integral 1/2004:** Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género (2004). Jefatura del Estado. Disponible a: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con> (accés abril 2020).
- Llei 5/2008:** Llei 5/2008, del 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista (2008). Parlament de Catalunya. Disponible a: <https://www.parlament.cat/document/nom/TL75.pdf> (accés abril 2020).
- Mansilla; Grenzner; Alberich, 2014:** Mansilla, E., Grenzner, J. G., Alberich, S. (2014). *Femení Plural. Les dones a l'economia cooperativa*. Disponible a: <https://www.diba.cat/documents/232140/33121638/Femeni+plural.pdf/53c24c81-bf73-4c87-8184-29c27f4b916f> (accés maig 2020).
- Pam a Pam, 2017:** Pam a Pam (2017). *Criteris. Les 15 característiques que defineixen un punt Pam a Pam*. Disponible a: <https://pamapam.org/ca/criteris/> (accés abril 2020).
- Peiró et al., 2019:** Peiró, K., Xaquín, G.V., Minvielle, R., Cortés, F. (2019). *Desprotegides, malgrat tot*. Disponible a: <http://desprotegides.cat/> (accés maig 2020).
- Pernas, 2015:** Pernas, B. (2015). *¿Violencia de género o terrorismo machista?* Disponible a: <http://www.trasversales.net/t36bp.htm> (accés maig 2020).
- V Pla d'acció i desenvolupament, 2006:** *V Pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya (2005-2007)* (2006). Institut Català de les Dones. Disponible a: http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_eines02.pdf (accés maig 2020).

Protocol Joventut, 2013: *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista. Guia pràctica per a professionals de Joventut per orientar l'actuació en violència masclista amb persones joves* (2013). Direcció General de Joventut. Disponible a: https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/joventut/ambits_d_actuacio/genero (accés maig 2020).

Protocol violència masclista entre alumnat, 2019: *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat* (2019). Departament d'Educació. Disponible a: <http://xtec.gencat.cat/ca/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/violencia-masclista/index.html> (accés maig 2020).

Público, 2019: Público/Europa Press (2019). "2019 se despide con la cifra más alta de asesinatos por violencia de género desde 2015". Disponible a: <https://www.publico.es/sociedad/violencia-machista-2019-despide-cifra-alta-asesinatos-violencia-genero-2015.html> (accés maig 2020).

Segura, 2010: Segura, I. (2010). *La lluita per l'oportunitat de viure. Les dones durant la segona república, la guerra, el franquisme i la construcció de la democràcia*. Disponible a: http://dones.gencat.cat/ca/ambits/sensibilitzacio/exposicions/lluita_viure/ (accés juny 2020).

Solà; García, 2019: Solà, M.; García, N. (2019). *Ampliar la mirada sobre les violències de gènere. Cap a un model d'atenció a persones LGTBI*. Disponible a: https://www.surt.org/wp-content/uploads/2019/12/guia_catala_virtual.pdf (accés juny 2020).

Som ESSencials, 2020: Comunicat entitats feministes: La violència masclista no s'atura davant el Covid19. Xarxa de Dones per la Salut. Disponible a: <http://xarxadedonesperlasalut.org/comunicat-entitats-feministes-la-violencia-masclista-no-satura-davant-el-covid19/> (accés abril 2020).

Spora Sinergies, 2016: Spora Sinergies (2016). *Reptes del cooperativisme vers l'economia feminista*. Disponible a: <http://www.spora.ws/reptes-del-cooperativisme-vers-leconomia-feminista/> (accés maig 2020).

Vall, C., 2018: Vall, C. (coord.); Vidal, E.; Curell, L.; Cortés, G.; Canyelles, C. (2018). *Violència institucional i revictimització en el sistema judicial i de denúncia de violències sexuals*. Disponible a: https://iridia.cat/wp-content/uploads/2019/01/Violencia-despres-de-la-violencia_WEB_Mod21-01-2019-2.pdf (accés abril 2020).

Recursos audiovisuals

Garcia Jané, 2018: Garcia Jané, J. (2018, octubre 27). "Els reptes de l'economia social i solidària" [Vídeo]. Youtube. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=zwjqvOuHQvc> (accés maig 2020).

9. Annexos

Annex 1. Fitxa tècnica de les entrevistes

Entrevista 1 a Tamaia, Viure sense violència, SCCL (Entrevista Tamaia)

Persona entrevistada: Rakel Escurriol (sòcia i coordinadora del programa d'atenció a les dones)

Data: 12/05/2020

Durada: 1 h i 30 min.

Entrevista 2 a Tamaia, Viure sense violència, SCCL (Entrevista Tamaia)

Persona entrevistada: Beatriu Masià (sòcia i presidenta de l'entitat)

Data: 13/05/2020

Durada: 37 min.

Entrevista a Spora Sinergies, SCCL (Entrevista Spora Sinergies)

Persona entrevistada: Miriam Sol (sòcia i directora de projectes)

Data: 14/05/2020

Durada: 1 h i 40 min.

Entrevista a Drac Màgic, Promotora de Mitjans Audiovisuals, SCCL (Entrevista Drac Màgic)

Persones entrevistades: Àngels Seix (sòcia i gerent), Marta Nieto i Marga Almirall (sòcies i directores de continguts)

Data de rebuda: 19/05/2020

Durada: no determinada, qüestionari escrit

Entrevista a l'Observatori de les dones en els mitjans de comunicació (Entrevista Observatori)

Persona entrevistada: Raquel Marques (responsable de la gestió tècnica del projecte)

Data de rebuda: 19/05/2020

Durada: no determinada, qüestionari escrit

Entrevista a Coeducació, SCCL (Entrevista Coeducació)

Persones entrevistades: Anna Carreras Port (sòcia, encarregada de la formació i la coordinació de projectes) i Aida Rivas Moreno (sòcia, encarregada de la formació i de continguts)

Data: 03/06/2020

Durada: 1 h i 20 min.

Annex 2. Contribucions destacades de les entitats a l'administració

Entitat	Contribucions destacades
Tamaia Viure Sense Violència, SCCL	<p>2003. Assessorament en violència de gènere a la comissió de Treball i Assumptes Socials del Congrés dels Diputats del govern espanyol, encarregada de redactar la “Ley Orgánica de medidas integrales contra la Violència de Género 2004”.</p> <p>2004. Assessorament a l'Institut Català de les Dones pel desenvolupament del Pla de Polítiques de Dones: Eix 6. (2004-2007).</p> <p>2005. Assessorament a l'Institut Català de les Dones, que es concreta en la redacció de la Llei 5/2008.</p> <p>2009. Participació en l'elaboració del <i>Protocol marc per a la intervenció coordinada contra la violència masclista</i> (Generalitat de Catalunya).</p> <p>2011. Participació en l'equip de redacció del <i>Protocol per a l'abordatge de la violència masclista en l'àmbit de la salut a Catalunya. Document marc. Violència en l'àmbit de la parella i familiar</i> (Departament de Salut, Generalitat de Catalunya).</p> <p>2012. Participació en el grup de treball en la realització del <i>Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista</i> (Direcció General de Joventut, Generalitat de Catalunya).</p> <p>2015. Col·laboració en l'Elaboració dels Estàndards de Servei específics en relació amb adolescents i violència masclista (Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya).</p> <p>2016. Col·laboració en la <i>Diagnosi sobre el Circuit Barcelona contra la violència vers les dones</i> (Ajuntament de Barcelona).</p> <p>2016. Elaboració d'<i>Estimar no fa mal. Manual de formació en Prevenció de la Violència en les Parelles Joves</i> basat en el projecte pilot del curs lectiu 2012-2013 desenvolupat en CFGS d'Integració Social (Institut Català de les Dones).</p> <p>Des de 2016. Participants en el grup <i>de seguiment de la plataforma CEDAW</i>.</p> <p>Participants en el grup motor de la comissió permanent del Pla estratègic de prevenció del sexisme a la ciutat de Barcelona (Ajuntament de Barcelona).</p> <p>2019. Entitat col·laboradora en l'elaboració del <i>Pla estratègic de polítiques d'igualtat de gènere (2019-2022)</i> de la Generalitat de Catalunya.</p>
Spora Sinergies, SCCL	<p>2009. Treball de disseny dels circuits territorials per a l'abordatge de la violència masclista: Catalunya Central, Alt Pirineu i Aran, Camp de Tarragona, Comarques de Lleida i Terres de l'Ebre per a la Generalitat de Catalunya.</p> <p>2010-2011. El Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya estableix unes pautes d'actuació a través del <i>Protocol per a l'abordatge de la Violència Masclista en l'àmbit de la Salut a Catalunya. Document Marc</i>. A partir d'aquest s'elaboren uns documents operatius, amb pautes d'intervenció específiques per als següents casos:</p> <p>2010-2011. <i>Maltractaments a la gent gran i violència masclista, Violència masclista i immigració, Violència masclista i immigració, Violència masclista i</i></p>

	<p><i>salut mental, Violència masclista i drogodependències, Violència masclista i embaràs, Violència masclista i dones amb discapacitat, Maltractament infantojuvenil, Violència masclista i VIH i altres ITS, Violència sexual, Mutilacions Genitals Femenines.</i></p> <p>2013. Elaboració del <i>Protocol de Joventut per a l'abordatge coordinat de la violència masclista</i> (Agència Catalana de la Joventut).</p> <p>2015. <i>Estàndards de servei amb relació a adolescents i violències masclistes</i> (Agència Catalana de la Joventut).</p> <p>2015. Elaboració de l'<i>Avaluació de la xarxa de SIADS</i>.</p> <p>2016. Elaboració de l'<i>Informe GenderCat. Incorporació de la transversalitat de gènere a l'Administració Pública Catalana</i> (Generalitat de Catalunya).</p> <p>2017. Elaboració de l'<i>Avaluació del Circuit Barcelona contra la Violència Masclista</i> (Ajuntament de Barcelona).</p> <p>2018. Elaboració del <i>Pla Integral de Ciutat contra la Violència Masclista</i> (Ajuntament del Prat de Llobregat).</p> <p>L'entitat també ha dissenyat diversos plans d'igualtat per als ajuntaments de Salou, Castelldefels, Figueres, Calafell, entre altres.</p>
<p>Observatori de les dones en els mitjans de comunicació (gestió tècnica de Drac Màgic-Promotora de Mitjans Audiovisuals, SCCL)</p>	<p>2009. Entitat col·laboradora en el desenvolupament de les <i>Recomanacions sobre el tractament de la violència masclista als mitjans de comunicació</i> (Consell de l'Audiovisual de Catalunya).</p> <p>2011. Entitat col·laboradora en la publicació <i>Gènere i mitjans de comunicació: Eines per a visibilitzar les aportacions de les dones</i> (Consell de l'Audiovisual de Catalunya, Institut Català de les Dones i Col·legi de Periodistes de Catalunya).</p> <p>2014. Recurs pedagògic sobre ciberassetjament: activitats formatives des de la perspectiva de gènere (Drac Màgic i Ajuntament de Barcelona).</p> <p>2018. Elaboració de la <i>Guia jurídica sobre l'ús d'una comunicació no sexista en l'àmbit de les administracions locals</i> (Observatori de les dones en els mitjans de comunicació, Diputació de Barcelona i Institut Català de les Dones).</p> <p>2019. Col·laboradora a <i>Recomanacions per a una publicitat no sexista. Els beneficis d'incloure la perspectiva de gènere en la comunicació publicitària</i> (Consell Audiovisual de Catalunya, Institut Català de les Dones, Col·legi de Publicitaris i Relacions Públiques de Catalunya).</p>
<p>Coeducació, SCCL</p>	<p>2014. <i>L'escola del demà. Una experiència de coeducació a bressol</i> (Associació Coeducació, Districte de Gràcia i Regidora de Dona i Drets Civils, Ajuntament de Barcelona).</p> <p>2017. Elaboració del text <i>Explica'm un conte. Coeducar en la petita infància a través dels contes</i> (Associació Coeducació, Ajuntament de Barcelona-Direcció de Serveis a les Persones i al Territori del Districte de Ciutat Vella, Direcció de Feminismes i LGTBI).</p>

2019.

- Elaboració de la guia *DESAPRENENT. Una mirada feminista a l'etapa secundària* (Coeducació SCCL, Candela SCCL, Ajuntament de Barcelona-Districte de l'Eixample).
- Col·laboració en el *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat* (Departament d'Educació).
- Elaboració de materials formatius per a primària de prevenció de violències masclistes que s'emmarquen en el programa *No + violència masclista. Desemmascarem-la!* (Departament d'Educació).
- Assessorament en les *Recomanacions per a la incorporació de la perspectiva de gènere en els centres cívics* (Centre Cívic Sagrada Família, Ajuntament de Barcelona-Districte de l'Eixample).